

DIE GEALLIEERDE BESETTING VAN MADAGASKAR IN 1942 (DEEL 3): DIE TOETREDE VAN DIE SUID- AFRIKAANSE LANDMAGTE EN DIE BESETTING VAN TANANARIVE

KAPT J. E. H. GROBLER

The previous articles in this series dealt firstly with the background to and occupation by Allied forces of Diego Suarez in May 1942, and secondly with the early role of the South African Air Force in that operation. This article deals mainly with the South African ground forces which were shipped to Madagascar in June 1942. The compilation of the 7th South African Infantry Brigade and its early role on the island is discussed, followed in turn by the strategic planning of Operation Stream-Line-Jane and the tactical execution of Operations Esme, Tamper, Stream and Line. As the occupation of the capital city, Tananarive, did not lead to the expected surrender of all Vichy French forces on the island, the Allied operation had to be continued. That will be dealt with in a next article.

In die vorige twee artikels in hierdie reeks is die agtergrond tot die Madagaskar-veldtog, die besetting van Diego Suarez en gebeure in die konsolidasietydperk daarna - veral die rol van die Suid-Afrikaanse Lugmag - in besonderhede bespreek. Daarin is aangedui dat pogings om 'n skikking met die Vichy-owerhede wat die onbesette deel van die eiland beheer het, te bewerkstellig, misluk het. Daarop is besluit om die veldtog, gemik op die besetting van die res van die eiland, te hervat. In daardie stadium was daar ook reeds Suid-Afrikaanse landmagte op die eiland en hulle het 'n belangrike rol in die res van die veldtog gespeel. Hulle aandeel tot en met die besetting van die hoofstad Tananarive word vervolgens uiteengesit.

'n Suid-Afrikaanse brigade na Madagaskar

Nog voor die Britse besetting van Diego Suarez, op 4 April 1942, is op versoek van die Britse Stafhoofde in Suid-Afrika begin met die organisasie van dieretransportkompanies vir dienslewering in Madagaskar. Elke kompanie sou bestaan uit vier blankes, 95 nie-blankes, twee perde, 126 muile en 58 karre. Daar was sowat agthonderd muile, vierhonderd karre en genoeg stelle harnasse beskikbaar; om Kaapse Kleurlinge as drywers te werf, was egter 'n groot probleem. Die eerste

kompanie moes volgens vroeë beplanning op 17 Junie vir verskeping gereed wees.

Drie dae later het veldmaarskalk J.C. Smuts die Britse Regering laat weet dat Suid-Afrika, op kort kennisgewing, 'n volle brigadegroep as versterking vir die Geallieerde mag na Madagaskar kon stuur. Suid-Afrika kon egter nie die seevervoer vir sodanige brigadegroep verskaf nie. Churchill het die aanbod onmiddellik aanvaar en opdrag is gegee vir die seevervoerreëlings van die beloofde brigade.

Die motief vir Smuts se aanbod is voor die hand liggend. Hy wou graag toesien dat die hele Madagaskar so spoedig moontlik beset word, om sodoende 'n buffer tussen Suid-Afrika en die Japannese daar te stel. Churchill se aanvaarding van die aanbod was weer 'n natuurlike uitvloeisel van die noodsaaklikheid om die Britse brigades wat vir die besetting van Diego Suarez verantwoordelik was, so spoedig moontlik na Indië te verskeep om die dreigende Japannese inval vanuit Burma die hoof te help bied. In daardie stadium was die Japannese triomftog in die Ooste nog onstuitbaar. Dit is vanselfsprekend dat die moontlikheid dat dit tot in die westelike Indiese Oseaan kon vorder, as aktueel beskou is en dus daarteen weerstand gebied is.

Die drie dringendste vrae wat by die samestelling van die Suid-Afrikaanse brigade beantwoord moes word, was eerstens wanneer die brigade na Madagaskar kon vertrek, tweedens hoe groot dit moes wees wat mannekrag en toerusting betref en derdens, die vasstelling van elemente wat nie in Suid-Afrika beskikbaar was nie en dus uit ander Geallieerde bronne aangevul moes word. Volgens vroeë berekeninge moes die brigade uit meer as vyfduisend man bestaan en meer as 'n duisend voertuie na Madagaskar saamneem. 'n Versoek is egter uit London ontvang dat die getal voertuie tot hoogstens seshonderd beperk moes word. 'n Nuwe skaal van voertuigtoekenning vir die verskillende elemente van die brigade is dadelik uitgewerk om aan die beperking te voldoen. Wapentuig wat nie in Suid-Afrika beskikbaar was nie, is vanuit Brittanje bestel. Die Britse Oos-Afrika Bevelsgebied sou vir die Suid-Afrikaners se onderhoud in Madagaskar verantwoordelik wees.

Teen die begin van Junie is besluit dat die Suid-Afrikaanse Brigade, wat 7 Brigadegroep genoem is, deur kolonel G.T. Senescall aangevoer sou word. Dit moes bestaan uit drie infanterie-bataljons, 'n pantsermotorregiment, 'n artillerieregiment en ondersteunende eenhede. 'n Totaal van 571 voertuie, uitsluitende motorfietsse en fietse, is vir die brigade geormerk. Van Britse kant is beplan dat die brigade omstreeks 12/13 Junie in Durban verskep moes word, sodat dit as deel van konvooi WS 19 na Madagaskar kon seil. Daar moes dit dan die Britse *17 Infantry Brigade* vervang, wat na Indië verskep sou word. Hoewel die brigade onder bevel van die Geallieerde Bevelvoerder, Madagaskar, sou val, was brigadier Senescall (hy is op 1 Junie tot daardie rang bevorder) vir die dissipline van al die Suid-Afrikaanse soldate op die eiland verantwoordelik gemaak en het hulle aan die Unie Reglement van Dissipline ondergeskik gebly.

Op 12 Junie is die 7 Brigadegroep, van toe af as 7 Infanteriebrigade bekend, in Durban vir die reis na Madagaskar verskep. Die totale aantal soldate wat die Britse troepeskepe *Moreton Bay*, *Empire Woodlark* en *Empire Trooper* bestyg het, was 4 206. Daar was 229 offisiere, 2 291 ander range en 1 686 nie-blankes. Dit het die volgende ingesluit:

Brigadegroep Hoofkwartier
First City-regiment
Pretoria Regiment
Pretoria Highlanders
'A' Eskadron 1 Pantsermotorkommando
6 Veldregiment, Suid-Afrikaanse Artillerie

88 Veldkompanie, Suid-Afrikaanse Genie
2 Brigadeseinkompanie
9 Brigadewerkplaas
Brigade 'K' -kompanie
K en T Voorraadveldpark
19 Veldambulans
Mobiele Tandheelkundige Eenheid
6 Brigadeprovooseenheid
Brigadeposafdeling
Tweede Echelon.

Die brigadegroep was slegs toegerus met ligte wapens: ligte masjiengewere, handkarbyne, 3-duim mortiere, granaatwerpers en tenkbukse.

Die Suid-Afrikaners se skepe het Durban op 15 Junie verlaat en nege dae later in Diego Suarez aangekom. Brigadier Senescall het dadelik aan wal gegaan vir samesprekings met Taakmag 121 Hoofkwartier. Die eerste elemente van die brigade het eers die volgende dag, Donderdag 25 Junie, na Camp des Sakaramy, waar die hoofkwartier opgerig moes word, vertrek. Die dag daarna is met grootskaalse ontskeping begin. Die dorpie Sakaramy is onmiddellik buite perke vir alle lede van die Unieverdedigingsmag geplaas, spesifiek om moontlike botsings met die plaaslike bevolking te vermy.

Die Geallieerde besetting van Madagaskar was 'n gesamentlike operasie deur eenhede van verskillende gevegsmagte uitgevoer. 'n Voorvereiste vir die suksesvolle uitvoering was samewerking van al daardie eenhede. Dit het op Madagaskar nooit uitgebly nie. 'n Goeie rede daarvoor was, wat die Suid-Afrikaners aanbetref, 'n onbelangrike insident tydens die ontskeping, toe die blaasorkes van 'n Britse eenheid vir 'n Suid-Afrikaanse eenheid marsmusiek gespeel het, op die maat waarvan hulle na hul eerste kampplek kon marsjeer. Die gees van goedgesindheid wat deur daardie insident opgebou is, het nie net 'n bedanking van Suid-Afrikaanse kant tot gevolg gehad nie, maar was die grondslag vir die puik samewerking in die maande wat gevolg het.

Die sending van 'n Suid-Afrikaanse brigadegroep na Madagaskar, waarby daar geen dieretransportkompanie ingesluit was nie, het nie beteken dat daar toe glad nie so 'n eenheid uitgestuur is nie. Teen die begin van Julie was die eenheid in Durban gereed vir verskeping, maar dit moes feitlik 'n hele maand op 'n konvooi wag, en het eers op 7 Augustus in Diego Suarez aangekom.

Die laaste Suid-Afrikaanse eenheid wat in Augustus

Suid-Afrikaners stap in Diego Suarez uit 'n groot troepeskil aan wal.

in Madagaskar aangekom het, was negentig lede van die 1 Dokbedryfskompanie wat op 26 Augustus direk uit Berbera in Brits Somalië in Diego Suarez arriveer het. Hulle is die volgende dag ontskeep en het onmiddellik die verantwoordelikheid vir die bedryf van die dokke oorgeneem.

7 Infanteriebrigade se vroeë posisie

Die Suid-Afrikaanse 7 Infanteriebrigade het die Britse *29 Independent Brigade* se pligte teen die einde van Junie oorgeneem. Dit het beteken dat hulle vir die verdediging van die hele gebied suid van Antsirana, vanaf die weskus na die ooskus, verantwoordelik gemaak is. Daar is vir verdediging teen twee potensiële soorte aanvalle voorsiening gemaak: aanvalle deur die berekende oorgeblewe sesduisend Franse, Senegalese en Malgassiese troepe wat nog op Madagaskar gestasioneer was, en 'n aanval deur die Japannese. Die eerste moontlikheid is nie as 'n ernstige bedreiging beskou nie, die tweede wel, en dit is waarteen die verdedigers hulleself ingerig het.

Behalwe vir die Brigade-hoofkwartier en ondersteuningseenhede by Sakaramy, wat deur die First City-regiment beskerm moes word, is die Pretoria

Regiment by Anamakia en die Pretoria Highlanders by Mahagaga geplaas, terwyl die A Eskadron 1 Patsermotorkommando verkenning moes doen. Daar is gereeld militêre oefeninge gehou om al die eenhede paraat te hou. Gerugte dat die Franse by Ambanja besig was om noordwaarts verkenning te doen, het daartoe gelei dat die gebied wat deur die Geallieerdes beset was, mettertyd suidwaarts uitgebrei is. Uiteindelik is daar 'n brughoof oor die Ifasirivier by Beramanja, 130 kilometer suid van Antsirana, daargestel. Dit was die mees suidelike punt van Geallieerde besetting in hierdie tydperk. Sluipskutters het gereeld op die Suid-Afrikaners daar gevuur, maar hulle het ter wille van versoening nie teruggeskiet nie. Ambilobe is as suidelike basis gebruik.

Aan die ooskus het verkenningsspatrollies tot sover suid as Antalaha, meer as 300 kilometer suid van Diego Suarez, opgetree. Die senior amptenare was aktief onbehelpsaam, veral by Vohemar, waar vasgestel is dat 'n opdrag uit Tananarive, dat hulp aan twee Duitsers wat uit Diego Suarez ontsnap het verleen moes word, met entoesiasme deur die amptenare uitgevoer is. Die ander Franse inwoners was versigtig vriendelik. Die Malgassers was egter oorbehelpsaam.

Suid-Afrikaanse pantsermotors op verkenning.

Goeie betrekkinge met die plaaslike bevolking was natuurlik van groot militêre betekenis vir die Geallieerdes, want heelwat waardevolle inligting kon daardeur sonder veel moeite bekom word. Deur middel van mondelinge boodskappe kon redelik betroubaar vasgestel word watter gebiede in die onbesette deel van die eiland verdedig sou word, watter brûe gesaboteer sou word, waar groot kanonne geplaas was en waar vername offisiere gestasioneer was. Dié inligting is in berekening gebring by die beplanning van verdere optrede. Daar is ook deur middel van die plaaslike bevolking detailinligting bekom oor die aard van die padblokkades wat, soos uit verkenningsvliegtuie opgemerk is, op feitlik elke vername roete aangebring is.

Die Suid-Afrikaners het hulle inderdaad daarop toegelê om die beste moontlike verhoudinge met die lokale bevolking te handhaaf. 'n Deelnemer aan die veldtog, kaptein F.W.S. Boyle van die First City-regiment, het later vertel dat hulle altyd wanneer hulle deur 'n dorpie gegaan het, daarop gelet het om so hoflik moontlik teenoor die bejaarde inwoners te wees. Hulle het die ou mense se hande geskud en vir hulle blikkieskos en beskuit gegee: iets wat altyd met groot dank aanvaar is, want sommige het werklik honger gely. Die lokale inwoners het nooit teen die Suid-Afrikaners probeer weerstand bied nie. Hulle het so

ongebonde moontlik probeer wees en die soldate gewoonlik ontvang met woorde soos: 'Asseblief, al die militêre magte is weg, so moenie ons goedere beskadig nie!'

In sommige gevalle is die Suid-Afrikaners aktief gehelp, soos by geleentheid toe 'n peleton onder Boyle na twee neergeskiete Franse vliegtuie gesoek het. By 'n duidelike baken het die peleton in twee verdeel met die verstandhouding dat hulle mekaar voor donker weer daar sou ontmoet. Lokale gidse het die twee sub-peletons deur 'n digte oerwoud gelei en Boyle se groep het onder andere 'n modderige rivierloop oorgesteek. By 'n dorpie aan die kus is die sub-peleton op melk en vrugte onthaal en terwyl hulle daar was het Boyle 'n dau die see in sien vertrek. Kort daarna is hulle verder op soek na die vliegtuie, maar hulle kon niks kry nie. Op pad terug by die modderige rivierloop gekom, het hulle dit vol water aangetref. Die gids het onmiddellik gaan sit en die eerste gedagte wat Boyle te binne geskiet het, was dit hulle in 'n hinderlaag ingelei is. Hy het sy pistool uitgepluk, dit op die gids gerig en sy manne beveel om maar uit te trek en deur te swem. Die volgende oomblik egter het die dau, wat by die vorige dorpie die see in is, verskyn en is besef dat die gids

geweet het die getystroom gaan vol wees, sodat hy iets moes verskaf om die manne wie se gids hy was, weer by hulle bestemming te kry. Sodanige welkome behulpsaamheid het telkens die Suid-Afrikaners te beurt geval.

Vanaf 18 Augustus was die Suid-Afrikaners, benevens hulle ander take, ook verantwoordelik vir die beskerming van die dokke by Antsirana en vir wagdienste by die Arrachart-lughawe. Elemente van 88 Veldkompanie, Suid-Afrikaanse Genie was vanaf Julie vir padherstelwerk en instandhouding verantwoordelik, asook vir die oprigting van verdedigingswerke, vir watervoorsiening, vir algemene bouwerk, en vir die vernietiging van onontplofde bomme en ammunisie. 'n Stormpontontrein is ook voorberei om die lê van brûe tydens operasies te vergemaklik. 'n Afdeling van die 6 Veldregiment, Suid-Afrikaanse Artillerie, het vanaf 7 Julie die swaar kusbattery by die mond van Diego Suarez-baai beman.

Wat toerusting aan betref, was die Brigade uiters swak daaraan toe. Daar sal onthou word dat vyftig persent van die Brigade se voertuigsterkte agtergelaat moes word om verskeping te vergemaklik. Tydens die verskeping self kon daar boonop nie vir al die vragmotors op die verminderde sterkteskaal voorsiening gemaak word nie. Die gevolg was dat die Brigade in Augustus steeds nie vir mobiele operasies geskik was nie. In Suid-Afrika was daar wel vir verdere voertuie vir die Brigade voorsiening gemaak, maar verskeping was 'n feitlik onoorkomelike probleem.

Die Suid-Afrikaners is aanvanklik op Imperiale rantsoene geplaas. Dit het beteken dat hulle heeltemal genoeg voedsel gekry het en nooit honger gely het nie. Die eentonigheid van die kos - hoofsaaklik geblikte vleis en groente, leërbeskuitjies en vrugte — het tot klagtes gelei. (Min het die manne geweet dat hulle later op Oos-Afrikaanse rantsoene geplaas sou word, wat skaars voldoende was, sodat hulle hul voedselvoorrade moes aanvul met wat hulle plaaslik te koop kon kry.) Die Suid-Afrikaners was ook ongelukkig oor sake soos die ongereëlde posdiens van en na die Unie en die tekort aan verlof en ontspanningsfasiliteite. Tog was hulle moreel hoog en het dit hoog gebly. Fisies was die manne fiks, en hulle is fiks gehou deur sport, roetmarse en liggaamsoefeninge. Algemene gesondheid was ook goed. Hoewel die Suid-Afrikaanse brigade saamgestel was uit blankes, Indiërs, Maleiers, Kleurlinge en swartes was dissipline sowel as die verhoudinge tussen offisiere, onderoffisiere en

manskappe goed. Dieselfde kon gesê word van die verhoudinge tussen die Suid-Afrikaners en die ander Geallieerde troepe met wie hulle op Madagaskar in aanraking gekom het. Daar was gereeld sportbyeenkomste waartydens die verskillende eenhede met mekaar gekompeteer het, en dit het die vriendskap bevorder.

Die enigste haakplek was die aankoms van ten volle gewapende swart troepe uit Oos-Afrika. Die Suid-Afrikaanse swart troepe, wat nie gewapend was nie, was ontstoke hieroor, en het gevoel dat hulle of as onwaardig beskou is om regte soldate te wees, of dat hulle as onbetroubaar beskou is. Dit het heelwat takt van die offisiere geverg om hulle tevrede te stel.

Die nie-blankes in die 7 Infanteriebrigade se posisie was geheel en al ondergeskik aan dié van die blankes. Nie-Blanke onderoffisiere (daar was geen nie-blanke offisiere nie) het geen gesag oor blankes in die Unieverdedigingsmag gehad nie. In 'n noodgeval, waar daar geen blanke offisiere of onderoffisiere teenwoordig was nie, maar wel gewone soldate, het 'n gewone blanke soldaat hoër status geniet as nie-blanke onderoffisiere en moes die blanke soldaat bevelvoer.

Verdere versterkings na Madagaskar

Die 7 Suid-Afrikaanse Infanteriebrigade was nie die enigste eenheid wat gedurende die winter van 1942 as versterking na Madagaskar gestuur is nie. Uit Oos-Afrika is die *22 East African Brigade* onder bevel van brigadier W.A. Dimoline reeds op 7 Junie in Diego Suarez ontskeep. Dit het die Britse *13 Infantry Brigade*, wat dadelik na Indië verskeep is, afgelos. Voorts is die *27 East African Brigade*, was soos *22 Brigade* uit swart troepe (askari's) onder blanke offisiere bestaan het, in Julie per trein uit Lusaka na Durban en daarvandaan per skip na Diego Suarez.

Die Geallieerde soldate was, tot tyd en wyl daar op verdere operasies besluit sou word, belas met die beskerming van Diego Suarez. Taakmag 121 het bevel daarvoor uitgeoefen tot teen die einde van Junie, tot luitenant-generaal sir William Platt, die Britse Opperste Bevelvoerende Generaal in Oos-Afrika, die beheer oorgeneem het. Generaal-majoor R.G. Sturges was steeds in bevel van die Geallieerde soldate op die eiland self, tot 13 Augustus, toe hy deur generaal-majoor G.R. Smallwood opgevolg is.

Bepanning van verdere operasies

Die toekomstige posisie van Madagaskar is teen die begin van Junie in die Britse *War Office* deeglik ondersoek. Daar is besluit dat Smuts, Sturges en Platt oor die saak moes besluit. In 'n telegram aan Smuts is drie alternatiewe voorgestel: eerstens die besetting van die hele eiland; tweedens die besetting van Diego Suarez alleenlik en derdens onderhandelinge met die Franse in Tananarive. Om eersgenoemde alternatief deur te voer, sou heelwat troepe nodig wees wat nie voor einde Julie beskikbaar sou wees nie. Buitendien sou dit moeiliker wees om die eiland teen 'n grootskaalse aanval te beskerm as om dit vir 'n begin te beset. Die tweede alternatief sou veel makliker uitvoerbaar wees, maar die posisie van Diego Suarez sou daarvolgens onveilig bly. Die derde alternatief sou ook meer troepe verg, maar belangriker was dat dit waarskynlik die Vrye Franse sou vervreem.

Die konferensie tussen Smuts, Platt en Sturges is op 20 Junie in Pretoria gehou en bygewoon deur admiraal Willis, 'n senior Britse vloot-offisier. Daar is ooreengekom dat onderhandelinge met die Franse regering in Tananarive moes voortgaan, maar op voorwaarde dat die Geallieerdes beheer oor alle buiterekommunikasie van die eiland moes verkry. As dit geweier sou word, moes Majunga deur twee brigadegroepe, bygestaan deur die Britse vloot, beset word. 'n Aanbod om te onderhandel moes dan weer aan Tananarive gerig word. As dit weer van die hand gewys sou word, moes 'n brigadegroep land-in na Tananarive opruk. As onderhandelinge steeds misluk, sou die hoofstad beset word.

Daar is besef dat die plan onderhewig was aan die berekende Japannese bedreiging teen Madagaskar. Indien dit as baie groot beskou is, moes die plan nie ten uitvoer gebring word nie, want in so 'n geval sou daar ses brigadegroepe moes wees om die eiland teen Japan te beskerm. Die Japannese terugslag by Midway-eiland vroeg in Junie, waar feitlik die hele Japannese vliegdekskipvloot in die slag gebly het, het die Geallieerde posisie in die Indiese Oseaan egter so verbeter dat die bedreiging teen Madagaskar nie meer as groot beskou kon word nie. Daarom is in Pretoria geoordeel dat die operasie teen Majunga in Augustus uitgevoer moes word sodat Tananarive, indien nodig, in September, dit wil sê voor die reënseisoen, bereik kon word.

Die volgende dag, 21 Junie, het die Hoof van die

Suid-Afrikaanse Generale Staf, generaal sir Pierre van Ryneveld met Platt en Sturges onderhandel. Platt het die operasieplanne na aanleiding van die vorige dag se konferensie verduidelik en gesê dat hy, aangesien die Suid-Afrikaanse 7 Infanteriebrigade nie ten volle mobiel was nie, van die Britse *29 Brigade* en die *22 East African Brigade* in die operasie teen Majunga gebruik sou moes maak. Van Ryneveld was teleurgesteld dat die Suid-Afrikaners nie gebruik sou word nie en het versoek dat daar nie net elemente van die 7 Infanteriebrigade gebruik moes word nie. Hy het terselfdertyd vir Platt belowe dat Suid-Afrika so veel voorrade moontlik vir die veldtog in Madagaskar sou verskaf.

Terwyl daardie onderhandelinge aan die gang was, het die Suid-Afrikaanse 2 Divisie in die oorlogsgeteisterde vesting Tobruk, in die Westelike Woestyn, aan die Duitse *Afrika Korps* oorgegee. Die nuus van die oorgawe was vir die Geallieerdes 'n geweldige skok en Smuts was bevrees dat Egipte nie meer lank verdedig sou kon word nie. Aangesien daar nog geen finale planne met betrekking tot Madagaskar gemaak is nie het Smuts dus aangebied dat die Suid-Afrikaanse brigade, wat pas in Diego Suarez aangekom het, onmiddellik na Egipte verskeep kon word. Die aanbod is nie aanvaar nie, maar ook nie summier van die hand gewys nie. Vroeg in Julie is in Brittanje tot 'n besluit geraak en wel dat hangende die uitslag van die onderhandelinge wat toe met die Vichy-Franse owerheid in Tananarive aan die gang was, later besluit sou word oor die onttrekking van enige Geallieerde troepe uit Madagaskar. Smuts het dit so aanvaar.

Die onderhandelinge met die Franse het nie gevorder nie, maar is nie beëindig nie. Intussen is egter voortgegaan met die beplande landing by Majunga. Daar is steeds beplan om na die landing 'n ultimatum aan Tananarive te rig. Aangesien besef is dat die ultimatum moontlik verwerp sou word en dat dit dan tot groter militêre weerstand en sabotasie sou lei, is besluit dat, wanneer die landing by Majunga afgehandel is, die *22 East Africa Brigade* so spoedig moontlik land-in sou beweeg na die 140 meter lange Betsiboka-brug en dit eers sou beset voor 'n ultimatum gestuur sou word. Die Britse Stafhoofde het op 6 Augustus formeel aanbeveel dat die operasie moes voortgaan en die Britse Oorlogskabinet het op 11 Augustus daartoe toegestem.¹

¹ L. Woodward, *British Foreign Policy in the Second World War. Volume II* (London, 1971), pp 330–331.

Die operasionele bevel vir die operasie, *Operation Stream-Line-Jane* genoem, is op 18 Augustus 1942 deur admiraal J.F. Somerville, Opperbevelhebber van die Britse Oostelike Vloot en luitenant-generaal W. Platt onderteken. Daarvolgens is generaal-majoor R.G. Sturges en skoutadmiraal W.G. Tennant as gesamentlike bevelvoerders van die operasie aangestel. Hulle hoofdoel was om so 'n groot gedeelte van Madagaskar moontlik te beset om sodoende Geallieerde beheer oor die Mosambiekkanaal te verstewig. Die besetting van Majunga (*Operation Stream*) was die eerste doel. Aangesien die hawe daar later deur Geallieerde skepe gebruik sou word, moes dit met so min skade as moontlik gepaard gaan. Die besetting van die eilandjie Nossi Be moes terselfdertyd geskied. Die tweede doelwit was die besetting van Tananarive vanaf Majunga (*Operation Line*) en die derde doelwit die besetting van die hawe Tamatave (*Operation Jane*). Diego Suarez moet intussen beskerm word. Suid-Afrikaners moes gebruik word in die uitvoering van *Operation Line* en in die beskerming van Diego Suarez, sowel as die besetting van Nossi Be. Die totale operasie moes voor die begin van die reënseisoen in middel-Oktober afgehandel wees. Die skepe wat gebruik sou word moes buitendien so gou moontlik weer afgegee word. Spoed was dus essensieël.

Detailbeplanning vir die uitvoering van *Operation Stream-Line-Jane* is in aller yl afgehandel. Daar is beplan om reeds op 10 September daarmee te begin. *Operation Stream* en *Operation Line* moes op daardie datum, Dag 1 genoem, begin, terwyl *Operation Jane* op Dag 9 (18 September) moes begin. Die Militêre Stormbevelvoerder vir *Stream* en *Jane* was brigadier F.W. Festing wat van die Britse 29 *Independent Brigade* en 5 *Commando* moes gebruik maak, terwyl brigadier W.A. Dimoline in bevel van *Line* sou staan. Hy moes van 'n eskadron Suid-Afrikaanse pantsermotors en die 22 (*East Africa*) *Brigade* gebruik maak. Die besetting van Nossi Be sou deur *Royal Marines* en elemente van die 7 Suid-Afrikaanse *Brigade* gedoen word. Laasgenoemde moes ook vanaf hulle posisie in die noorde van die eiland suidwaarts die onbesette gedeelte inbeweeg. Daardie optrede is *Operation Esme* genoem. 'n Laaste operasie vir Dag 1 geoormerk was *Operation Tamper*, die landing van 'n afdeling van 5 *Commando* by die hawe Morondava. Die hawe Tulear sou na die besetting van Tananarive beset word.

Dit was vir die Britte van die allergrootste belang dat die operasie ten alle koste moes slaag. Onttrekking was buite die kwessie want 'n terugslag

deur 'n Franse mag toegedien sou onberekenbare skade aan die Geallieerde saak berokken. Daarom is die verskillende operasies in die grootste detail beplan, ook wat betref lugondersteuning, waarby die Suid-Afrikaanse Lugmagkontingent steeds betrek is. Alle veranderlikes, soos swak weersomstandighede, en die moontlike teenwoordigheid van 'n Japannese vloot is strykdeur in ag geneem. Die deeglike beplanning het vrugte afgewerp, want die hele operasie het suksesvol verloop. Aangesien die uitvoering basies gedoen is soos beplan is, sal daar nie hier verder stilgestaan word by die beplanning as sodanig nie, maar word voortgegaan met 'n bespreking van die uitvoering self. Dit is egter eers nodig om kortliks te let op die Franse posisie op die vooraand van die hervatting van die Geallieerde besetting van die eiland.

Die Franse posisie teen September 1942

Op militêre gebied het die Franse op die vooraand van die hervatting van die Geallieerde besetting van Madagaskar oor naasteby 10 000 soldate waarvan byna helfte reserviste was, beskik. Daarvan was 5 700 in die omgewing van Tananarive gestasioneer, 800 by Majunga, 1 780 by Tamatave en Brickaville en die res by kleiner sentra oral op die eiland. Op die eilandjie Nossi Be was daar volgens bronne wat destyds as betroubaar beskou is byvoorbeeld slegs ongeveer 20 blanke reserviste en 'n paar swart polisie-soldate. Voorts was daar op Madagaskar 'n paar tenks wat weens die brandstoftekort prakties gesproke onbruikbaar was, 'n totaal van ongeveer twintig kanonne en slegs enkele mortiere en masjiengewere. Wat vliegtuie aanbetref was daar volgens Geallieerde bronne slegs een bomwerper en twee vegvliegtuie oor, hoewel daar ook sprake was van 'n verdere drie bomwerpers. Almal was by Ivato-lughawe by Tananarive gestasioneer.

Op politieke gebied het Geallieerde sensorrapporte teen Augustus verklaar dat die algemene indruk wat uit Franse korrespondensie na vore gekom het, was dat vir alle praktiese doeleindes die hele Franse bevolking ten gunste van samewerking met die Britte was. Hulle het egter 'n magsvertoning van die Britte verwag en dit as hulle plig geag om 'n blyk van weerstand daarteen te gee. Sodoende sou hulle in die Vichy-regering se goeie boekies bly, en laasgenoemde in Hitler s'n. Die Franse op Madagaskar kon egter nie die Britse traagheid om die hele eiland te beset, verstaan nie, en was bevrees dat die Japannese eerste sou inspring. Gerugte is deur die Tananarive-bewind versprei dat

Brittanje, as gevolg van die verlies van sy kolonies aan Japan, nooit weer Madagaskar aan Frankryk sou teruggee nie. Dit het egter geensins veroorsaak dat die Franse op die eiland soos een man teen die Britte gedraai het nie.

Hoewel hierdie informasie, wat destyds bekend was, die indruk geskep het dat die hervatte veldtog nie sterk teengestaan sou word nie, het die Geallieerde militêre aanvoerders hulle taak nie ligtelik opgeneem nie en is voorbereidings deeglik afgehandel.

Operation Esme – vooruitsigte

Die hervatting van die Geallieerde besetting van Madagaskar was bestem om op 10 September te begin met die gelyktydige uitvoering van drie krygsoperasies: die besetting van Majunga (*Operation Stream*); die besetting van Morondava (*Operation Tamper*); en die uitbreiding van die reeds besette gebied vanuit die noorde van die eiland (*Operation Esme*). Die Suid-Afrikaners was slegs by laasgenoemde betrek. *Esme* was 'n drievoudige operasie. Eerstens moes die eilandjie Nossi Be deur die sogenaamde Noscol-kolonne beset word; tweedens moes met die belangrikste roete vanaf Ambilobe teen die weskus af na Majunga beweeg word (deur die sogenaamde *Getcol*-kolonne onder bevel van luitenant-kolonel Getcliffe van die First City-regiment); en derdens moes langs die ooskus (deur die sogenaamde *Volcol*-kolonne onder bevel van kaptein Grobbelaar van die Pretoria Regiment) afbeweeg word. In hierdie artikel word eers die uitvoering van die *Operation Esme* bespreek, daarna *Operation Tamper* en *Operation Stream*, voordat oorgegaan word tot *Operation Line*, waarin Suid-Afrikaners 'n belangrike rol gespeel het.

Vir die Suid-Afrikaners wat *Operation Esme* moes uitvoer, het 'n moeilike terrein gewag. Vanaf Diego Suarez suidwaarts tot by Ambilobe, 'n afstand van 140 kilometer, was daar 'n begaanbare pad. Daarvandaan na Vohemar aan die ooskus, die rigting waarin die *Volcol*-kolonne moes beweeg, was daar niks meer as 'n swak grondpad wat in die reënseisoen onbegaanbaar was nie. Die talle brûe was in die algemeen van hout gemaak en meeste van hulle het na swaar reënstorms weggespoel en moes dan vervang word.

In die rigting waarin die *Getcol*-kolonne moes beweeg, naamlik van Ambilobe suidwaarts na Majunga, was die enigste pad ook uiters swak. Die eerste deel tot by Ambanja, 'n afstand van 95

kilometer, was redelik begaanbaar, maar slegs vir ligte voertuie, want sommige houtbrûe kon nie meer as twee ton dra nie. Die terrein was nie heuwelagtig nie en ompaaie kon maklik gemaak word. Van daar suidwaarts na Port, Berge, 318 kilometer verder, was die pad egter in so 'n swak toestand dat slegs ligte voertuie met sterk masjiene daarop kon beweeg. Die terrein was bergagtig en die pad was op plekke byna 1 000 meter bo seevlak. Suid van Port Berge was daar steeds net grondpad, maar dit was redelike begaanbaar.

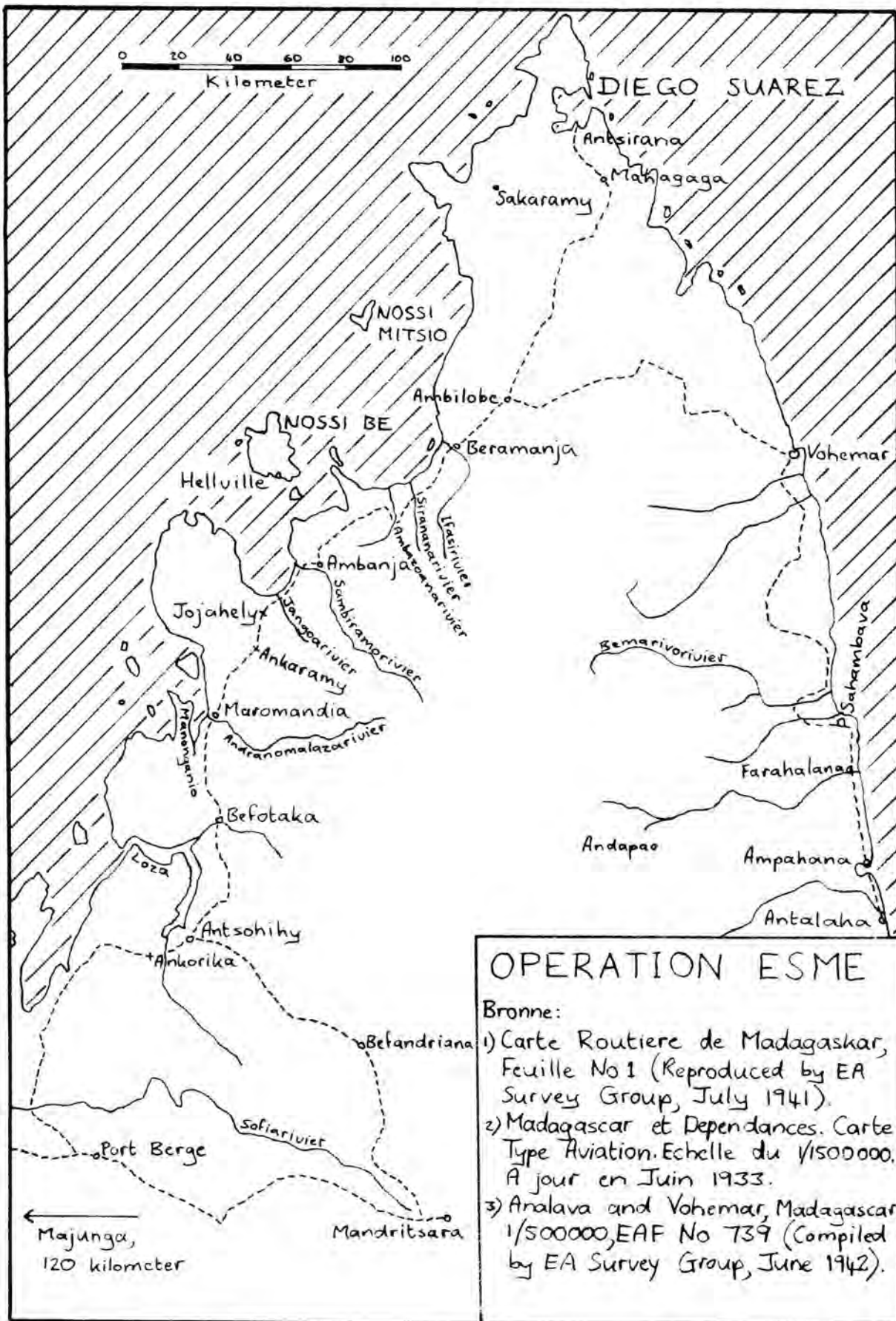
Geheimhouding is as 'n voorvereiste vir die suksesvolle uitvoering van die hervatte Geallieerde offensief beskou. Daarom is, wat *Operation Esme* betref, slegs die bevelvoerders van die eenhede wat daaraan moes deelneem, vooraf daarvoor ingelig en hulle is verbied om dit selfs met hulle offisiere te bespreek. Brigadier Senescall het tot voorbereiding van sy troepe 'n gesamentlike oefening belê, wat as dekking vir die aanvang van die operasie gedien het.

Noscol

Die Noscol-kolonne se doelwit, die eilandjie Nossi Be, was aan die noordwestelike kus van Madagaskar wes van Beramanja geleë. Die belangrikste nedersetting op die eilandjie, wat naastenby driehonderd vierkante kilometer beslaan het, was die hawedorpie Hellville, met 'n inwonertal van 6 000 Malgassers en 400 anderskleuriges. Die hawe het ankerplek vir groot vaartuie gebied maar die kaai kon alleenlik deur ligte vaartuie gebruik word.

Noscol het onder bevel van kaptein A.B. Inglis gestaan. Die kolonne het bestaan uit twee pelotonne van die Pretoria Highlanders met mortiere en masjiengewere, seiners en 'n mediese afdeling, sowel as 'n afdeling van die *Royal Marines*. Die soldate is na donker op 8 September aan boord van die mynveër *HMS Manxman* verskeep. Teen laat die volgende aand was hulle teenoor die weskus van Nossi Be, waar die *Royal Marines* op roeibote gelaai is om daarvandaan oorland na Hellville te beweeg. Hulle het om 0200 uur aan wal gegaan, 'n suikerfabriek beset, en terwyl hulle kort daarna deur 'n moeras beweeg het, is hulle deur 'n vyandelike masjiengeweerpos bestook. Drie Britte is gewond voordat hulle kon terugtrek. Die gevolg was dat hulle geen aandeel in die besetting van Hellville gehad het nie.

Die Suid-Afrikaners is intussen om omstreeks

middernag ook op roeibootjies gelaai en deur die mynveër *Manxman* tot by die ankerplek by Hellville gesleep. Om 0245 uur daar gekom, het die mynveër onmiddellik 'n bombardement begin, waartoe die Suid-Afrikaners met hul masjiengewere en mortiere toegetree het. Na vyftien minute is dit gestaak en het die infanteriepeletonne sonder teenstand op die hawehoof aan wal gegaan. Kaptein R. Struben was daar in bevel. Hy het die eerste peleton in die dorpie ingestuur om administratiewe geboue te beset en die tweede peleton om die dorpie gestuur om die uitsaaistasie noord daarvan te beset. Laasgenoemde is spoedig afgehandel. Een Malgassiese soldaat is in die proses doodgeskiet. Die eerste peleton het onder skuilvuur deurgeloop maar het geen ongevalle gely nie. Teen 0800 uur was al die belangrike plekke beset. Die *Chef de District* het oorgegee en opdrag gegee dat al sy troepe dit ook moes doen. Teen 1200 uur was dit afgehandel. Die totale Franse verliese was drie Franse gewond en sewe Malgassers gedood en agt gewond.

Die *Chef de District* het ingestem om sy administratiewe pligte voort te sit, maar die Franse inwoners van Hellville was ontevrede oor die hewigheid van die voordagbreekse skeepsbombardement. Met die oog op die herstel van goeie betrekkinge tussen die Britte en Franse was daar bombardement wel onnodig hewig. Militêr gesproke was dit egter geregverdig, want daar was masjiengeweerposte wat die hawe gedek het en die bombardement het direk daartoe aanleiding gegee dat daardie poste buite aksie gestel is.

Met Nossi Be beset het Noscol sy doel bereik. Die Pretoria Highlanders moes egter tot 17 Oktober in Hellville aanbly as besettingsgarnisoen. Sommige van hulle het soos in die bespreking van die rol van die Getcol-kolonnie aangedui sal word, spoedig 'n belangrike aandeel in daardie operasie gehad.

Getcol

Die Getcol-kolonnie het bestaan uit 'n bataljongroep met ondersteunende elemente wat 16 Veldbattery, agt Marmor Herrington Merk II Pantsermotors, 'n aangepaste Veldkompanie geniesoldate en 19 Veldambulans ingesluit het. Die Veldbattery was met 25-ponder veldkanonne toegerus. Die elemente van die kolonne wat nie by Beramanja was nie, is om 1700 uur op 9 September by Sakaramy saamgetrek. Om sekuriteitsonthalwe is besluit om na donker te vertrek. Die 180 voertuie het dus eers om 2000 uur met die lang reis oor 'n

slegte pad begin. Die gevolg was wanorde in die kolonne teen die tyd dat Beramanja bereik is.

Die elemente wat reeds op Beramanja gestasioneer was, het om 2200 uur suidwaarts begin beweeg. 'n Groepie geniesoldate is vooruit om 'n laagwaterbruggie te bou op 'n plek waar, soos hulle uit vorige verkenning geweet het, die vyand die ou brug vernietig het. Die voertuie het net na dagbreek die Ifasirivier begin oorstek. Vernietigde brûe het die opmars geweldig vertraag en inderdaad teen die aand tot 'n halt gebring by die Sirananarivier, waar die dertig meter lange houtbrug verbrand was en vervang moes word.

'n Oorgang oor die Siranana is gedurende die nag deur die genietroepe opgerig. Om 0600 uur op 11 September is die eerste verkenningvoertuie deur 'n trekker van die T-Dienskorps Werkplaas teen die suidelike wal van die rivier opgetrek. Daardie voertuie is dadelik vooruit terwyl die res van die kolonne stadig die rivier oorkruis het. Laasgenoemde het spoedig weer ingehaal omdat die voorste voertuie deur padblokkades - groot bome wat so afgekap is dat dit op slegte plekke skuins oor die pad geval het - vertraag is. Die bome is deur die pantsermotors van die paaie afgesleep. In sommige gevalle is daardie bome dan gebruik in die konstruksie van tydelike bruggies. Andersins moes die geniesoldate se kokerlêerbrug gebruik word.

Die volgende groot rivier wat oorgesteek moes word, was die Ambazoana. Die Suid-Afrikaners het vooraf geweet dat die brug, wat sestig meter lank was en in 'n vervalte toestand was, deur die Franse vir vernietiging voorberei was. Omdat so 'n vernietiging Getcol se vordering oneindig sou vertraag, is reeds in Augustus besluit om dit te probeer verhoed deur die Franse wagte by die brug te verras en gevange te neem. Om dit te doen is daar op 30 Augustus 'n kompanie van die First City-regiment met mortiere, seiners en mediese elemente daarby toegevoeg, vanaf Sakaramy na die eilandjie Nossi Mitsio teenoor die westkus van Madagaskar gestuur. Die kort oortog oor die see is in ses dae gedoen en die eilandjie is sonder weerstand beset. Daar was nie Franse op Nossi Mitsio gestasioneer nie.

Die Suid-Afrikaners was die Seacol-kolonnie genoem. Onder leiding van kaptein J. Molteno moes hulle dae gebruik om so ongemerk moontlik weer op Madagaskar self te land en dan land-in beweeg. Om gereed te wees vir die verrassingsaanval op die Ambazoanabrug het hulle tot op

9 September landings vanaf die daus geopen voordat hulle om 1600 uur daardie middag in drie daus en drie ligte bote op hul sending vertrek het. Na 'n ongemaklike vaart in die ongemaklike klein bootjies is teen ligdag die volgende oggend 'n ongemaklike landing op die kus naby die dorpie Antanambao gemaak. Twee soldate is dadelik gestuur om die telefoonrade af te sny. Die Franse was egter bewus van Seacol se landing aangesien die invallers vanaf 'n waggos langs die kus bespeur is. Berig oor die inval is per motorfiets versprei, maar die Suid-Afrikaners is nie teengestaan nie. By die hoofpad aangekom, het hulle gevind dat die hoofkolonne nog nie daar verbygegaan het nie. Hulle het vervolgens noordwaarts beweeg, slegs ligte weerstand ondervind en geen ongevalle gely nie. By die Ambazoanabrug aangekom, was die weerstand veel hewiger en 'n volskaalse geveg het spoedig ontwikkel. Die Franse was in 'n aantal voorbereide posisies verskans. Seacol het hulle met mortier- en masjiengeweer- vuur vasgepen totdat twee peletonne infanterie tot die aanval oorgegaan het. Die Franse en hul Malgassiese troepe het dadelik voor die bajonette gevlug en die derde peleton het die brug beset. Dit was vir vernietiging voorberei maar was nog onbeskadig. Geen ongevalle is in die skermutseling gely nie en vyandelike sluipskutters wat gedurende die res van die dag en die daaropvolgende nag op die Suid-Afrikaners gevuur het, was ook nie suksesvol nie.²

Getcol se voorste elemente het om 0930 uur op 11 September by die Ambazoana aangekom en Seacol afgelos. Die brug is ondersoek en gedurende die middag is begin om dit oor te steek. Altesaam 29 kilometer van Beramanja af is daar vir die nag gehalt. Dit het beteken dat, hoewel Seacol volkome sukses behaal het, die Suid-Afrikaners se vordering oor die eerste twee dae nie vinnig genoeg was nie.

Op die derde dag van die offensief, 12 September, is basies dieselfde probleme as die vorige twee dae ondervind, behalwe dat daar buiten verbrande brûe en afgekapte bome ook op 'n landmyn in die pad afgekom is. Dit het nie ontplof nie — waarskynlik omdat dit al te lank onder die grond was. Vordering van 32 kilometer het die voorste elemente teen vroegmiddag by Ambanja gebring. Dit was die grootste dorp tussen Antsirana en Majunga en is vreedsaam in besit geneem. Die Franse *Chef de District* was selfs bereid om sy pligte voort te sit. Terwyl die agterste voertuie naderbeweeg het, is herstelwerk aan die 200 meter lange houtbrug oor

die Sambiramorivier by Ambanja gedoen. Staalponte wat langs die rivier gevind is, is intussen gebruik om verkenningstroepen en motorfiets na die suidelike oewer te neem. Verkenning kon dus dadelik 'n aanvang neem. 'n Motorfietspeleton het daarmee suidwaarts tot by die Jangoarivier gevorder. Bewapen met ligte masjiengewere en mortiere was hulle sterk genoeg om enige Franse weerstand die hoof te bied.

Gedurende die nag van 12/13 September is die grootste gedeelte van die pantser- sowel as 'n paar vragmotors oor die Sambiramorivier geneem. Hulle het die volgende oggend by die verkenningselemente aangesluit. Intussen is voortgegaan om die ander voertuie oor die rivier te beweeg — 'n taak waarmee probleme ondervind is omdat die brug nie aanvanklik behoorlik herstel is nie. Die laaste voertuie was eers in die vroeë ure van 15 September oor die rivier. Die voorste element moes steeds sover hulle gevorder het, brûe bou. Die vyand het buite bereik gebly, voor die Suid-Afrikaners uit beweeg en alle brûe op die pad probeer vernietig. In enkele gevalle het sluipskutters op die Suid-Afrikaners gevuur.

Sowat twaalf kilometer suid van die Jangoarivier, by Jojahely, het die voorste motorfietspeleton om ongeveer 1500 uur die middag skielik met 'n onverwags sterk Franse mag kontak gemaak. Aanvanklik is gereken dat daar 'n bataljon Franse met twee kanonne was. Hulle was deeglik ingegrawe op 'n digbeboste bergagtige terrein. Die motorfietspeleton is deur vyandelike vuur vasgepen en het 'n boodskap oor die Franse teenwoordigheid teruggesein. Die politieke offisier het in 'n burgerlike voertuig na die Franse posisie beweeg en hulle oorgawe geëis. Die vyandelike aanvoerder se antwoord was: 'Jammer, ons laaste instruksie uit Tananarive was om tot die laaste man dood is, te veg.' 'n Wapenstilstand tot 1900 uur is gesluit sodat die Fransman eers met sy hoofkwartier kon onderhandel. Dit het egter nie 'n geveg verhoed nie. Die Suid-Afrikaners het naamlik intussen vorentoe beweeg en teen skemer onder masjiengeweer- vuur begin kom. Dit het tot ongeveer 2100 uur geduur. 'n Genie-offisier het gedurende die nag uitgegaan om verkenning te doen. Tien minute na hy weg is, het daar 'n groot ontploffing tussen Getcol en die vyand plaasgevind. Geen teken van die offisier is ooit weer gevind nie. Hy het waarskynlik die slagoffer van 'n opmyn geword, want die omgewing was vrot van daardie myntipes.

2. C. Buckley: *Five Ventures* (London, 1954), p 200.

Vanaf ligdag op 15 September het die Suid-Afrikaners hulle vir die geveg voorberei. Dit was duidelik dat 'n front-aanval as gevolg van die digtheid van die woud en oopgekapte vuurlyne wat deur die verdedigers se masjiengewere gedek is, moeilik kon slaag. Buitendien was die pad as gevolg van drie tenkslote wat elk ongeveer drie meter diep was, onbegaanbaar. 'n Gevegsgroep is om 0600 uur uitgevoer, maar kon weens die uiters swak pad, vernietigende brûe en hindernisse nie juis vorder nie. Skermutselinge met die Franse het deurgaans plaasgevind. Mettertyd is 16 Veldbattery nader gebring en om 1000 uur het dit tot die geveg toegetree. Nadat 120 rondtes veral op die goed gekaemoefleerde masjiengeweerstellings gevuur is, het die vyand begin oorgee. Die diepte van hul verdediging het veroorsaak dat dit 'n rukkie geduur het voordat al die vyandelike troepe ingelig was dat die geveg gestaak was. Dit was om ongeveer 1315 uur. Daar is toe eers besef dat die vyandelike mag klein was en slegs bestaan het uit sowat 'n honderd Senegalese en Malgassiese troepe wat deur Franse offisiere en onderoffisiere aangevoer is. Een Fransman was gewond en sewentien troepe gedood. Die ander 117 is almal gevangene geneem, met hul gewere, ligte masjiengewere en vier vragmotors (maar geen kanonne nie). Die Suid-Afrikaners het geen ongevalle gely nie.

Die geveg by Jojahely was vir die Getcol-kolonnie van groot militêre betekenis. Voordat dit plaasgevind het, is daar juis getwyfel oor die moontlikheid om ooit in 'n geveg met die Franse betrokke te raak. Daarom is daar op 13 September op voorstel van luitenant-kolonel Getcliffe besluit om 'n klein Geallieerde taakmag suid van die terugtrekkende Franse aan wal te plaas, in die hoop dat hulle dan sou moes veg. Kaptein Dickson van die *Manxman* by Nossi Be het sy hulp aangebied, waarop 'n peleton van die Pretoria Highlanders en 'n afdeling *Royal Marines* vroeg die oggend van 15 September in die Mahonganiorivier-mond suid van Maromandia aan wal gesit is. Die hoofpad na die suide is spoedig bereik en die telefoondrade is gesny voordat met 'n 24 uur lange uitputtende mars na Maromandia begin is. Toe daardie dorpie die volgende oggend bereik is, is vasgestel dat daar nie 'n Franse garnisoen daar gestasioneer was nie. Na die dorpie beset is, is die Geallieerde taakmag met die pad langs verder na Ankaramy. Spoedig is vasgestel dat die Franse mag tussen Jojahely en Maromandia as gevolg van die geveg by eersgenoemde plek gedisintegreer het, waarop die taakmag op 17 September weer verskep en na Nossi Be teruggeneem is.³

Die Getcol-kolonnie se opmars is intussen voortgesit. Buiten die talle stukkende brûe het die Suid-Afrikaners ook te doen begin kry met tenkslote wat oorbrug moes word. Die bergagtige terrein het die moeilik gemaak om ompaaie om hindernisse te bou. As die groot hoeveelheid brûe in aanmerking geneem word — in die laaste 34 kilometer voor Maromandia was daar 208 brûe en wateraflope — en dat elke brug vooraf ondersoek moes word om vas te stel of dit veilig deur 'n pantsermotor oorbrug kon word eer daar verder opgeruk kon word, kan die omstandighede waaronder voortbeweeg is, goed begryp word.

Die voorste elemente van Getcol het Maromandia om 1800 uur op 18 September bereik. Hoewel al die vyandelike magte in die omgewing oorgegee het, is die hoofkolonne erg vertraag deur tenkslote en vernietigde brûe. Swaar reën het soms meegewerk om die Suid-Afrikaners te immobiliseer, aangesien modder die paaie soms ure lank totaal onbegaanbaar gemaak het. Die Andranomalazarivier by Maromandia is met behulp van 'n pont sowel as 'n brug, wat deur die geniesoldate gebou is, oorgesteek.

Terwyl die Getcol-kolonnie van die noorde af langs die weskus afbeweeg het, het op 16 September om 1330 uur die middag 'n Geallieerde gevegsgroep vanuit Majunga vertrek om teen die kus op te beweeg. Hierdie sogenaamde Tweedcol-kolonnie se doel was om die agterhoede van die vyand wat Getcol teengestaan af, aan te val. Die kolonne het uit 'n infanteriekompanie van die *5 King's African Rifles* gesteun deur 'n troep Suid-Afrikaanse pantsermotors onder luitenant Grimbeek bestaan. Hulle is nooit teengestaan nie maar is deur talle padblokades vertraag. Een pantsermotor het dwarsdeur 'n verswakte brug geval om vyf meter ondertoe op sy skietoring in die water te lande te kom. Die enigste insittende, die drywer, is nie beseer nie. Die pantsermotor is later geberg. Die Sofiapont is om 1415 uur op 17 September bereik. Patrollies na Porte Berge kon geen spoor van die vyand vind nie. 'n Patroolie het op 19 September in die rigting van Antsihohy beweeg. Teen 20 September was dit al meer as honderd kilometer van Sofia af. Op 22 September is kontak met Getcol bewerkstellig. Opdrag om na Majunga terug te keer is kort daarna ontvang.

Daardie kontak tussen Tweedcol en Getcol by Ankorika op 22 September is vir laasgenoemde kolonne deur 'n moeilike tog voorafgegaan. Die

3. *Ibid.*, p 201.

voerste patrollies het Befotaka op 20 September bereik en onmiddellik verder beweeg. Die volgende dag, terwyl geen teken van die vyand opgemerk is nie, is Antsihohy bereik en die pontonbrug oor die Lozarivier, ongeveer vyftien kilometer verder suid, in besit geneem. Na die kontak met Tweedcol, is 'n patrollie uitgestuur om die roete Antsihohy — Befandriana — Mandritsara — Port Bege te verken. Daardie roete was weens vernietigde brûe onbegaanbaar. Die hele kolonne is dus met groot moeite by Antsihohy saamgetrek. Om dit te kon regkry moes die geniesoldate onverpoosd aan die pad vanaf Maromandia, waar die laaste voertuie eers op 25 September oor die brug is, werk en met die verplasing help.

Met die roete tussen Diego Suarez en Majunga van Franse teenwoordigheid gesuiwer, was die Getcol-kolonne se taak voltooi en het hulle na Siego Suarez teruggekeer, waar hulle op 3 Oktober aangekom het. Die *62 East Africa Field Company* het die verplasing terug help vlot, terwyl die Suid-Afrikaanse 88 Veldkompanie na Majunga beweeg het, vanwaar hulle aan die pad tussen Majunga en Tananarive moes werk. Daardie pad was toe ook al in Geallieerde hande, beset in 'n operasie wat wel-dra bespreek sal word. Eers is dit nodig om te kyk na die derde been van *Operation Esme*: Volcol.

Volcol

Kapt D.B.H. Grobbelaar van die Pretoria Regiment se Volcol-kolonne het uit 'n peleton infanteriste, aangevul deur ses pantsermotors, geniesoldate, seiners en 'n mediese afdeling bestaan. Beramanja is op 9 September verlaat en aanvanklik is goed gevorder oor 'n slegte pad.⁴ Vohemar is op 11 September sonder teenstand beset. 'n Nuwe *Chef de District* moes op 13 September daar ingesweer word, want die destydse een wou nie sy pligte voortsit nie. Die plaaslike bevolking was egter vriendelik.

Die opmars is eers op 17 September voortgesit. Dit het steeds stadig gevorder, want feitlik alle brûe, waarvan daar gemiddeld een elke twee kilometer was, moes herstel word. Die brug oor die seshonderd meter breë Bemarivorivier was weggespoel. Daar is onmiddellik aan 'n nuwe oorgang oor die snelvloeiende rivier begin werk. Die eerste voertuie het op 19 September die brug oorgesteek en die oorgang was vroeg die oggend van 20 September voltooi nadat onder andere driehonderd plaaslike arbeiders 35 uur aanmekaar daaraan gewerk het. 'n Groot hoeveelheid plaaslike hout is in die proses gebruik.

Die Volcol-aantog is op 20 September hervat en Sahambava is vroeg die namiddag bereik. 'n Patrollie is vooruit gestuur na Farahalana, waar vasgestel is dat die pont verwyder en die landingsplek daarvan verwoes is. Deur oorreding is daarin geslaag om die pont, wat stroomop in die rivier weggesteek was, weer terug te kry. Teen die middag van 21 September is ook 'n laagwaterbrug voltooi. Twee seksies soldate om as garnisoen vir Sahambava te dien is toe uit Vohemar aangevra.

Op 22 September is, weens die moeite om brûe op te rig, stadig gevorder en Ampahana is eers teen die aand bereik. Daar is verneem dat Antalaha ingelig was oor die aankoms van die kolonne by Ampahana. 'n Sterk patrollie van 32 man is dadelik te voet suidwaarts uitgestuur en die pontoorgang drie kilometer noord van Antalaha is kort voor middernag bereik. Na 'n vlugtige soektog is enkele plaaslike roeibote ontdek waarmee die riviermond oorgesteek is. Ten spyte van gerugte dat 200 Malgassiese soldate op 22 September in Antalaha aangekom het, het die patrollie aangegaan en om 0435 uur die dorp beset.

Die nagtelike besetting van Antalaha het vir die Franse daar as 'n volkome verrassing gekom. Die enigste magte daar was vyftig plaaslike polisie-manne, wat geen weerstand gebied het nie. Die amptenare was hoflik maar wou geen hulp vir brugherstelwerk verleen nie. Gevolglik is hulle ontslaan. Die *Chef de District* van Andapa is ontbied in die hoop dat hy meer behulpsaam sou wees. Die pont by Farahalana in intussen na Ampahana geneem om daar die voertuie oor die rivier te neem. 'n Saagmeule by Ampahana is ook gebruik om hout te saag vir brugherstelwerk sodat die kolonne na Diego Suarez kon terugkeer. Die terugtog het op 29 September begin, nadat die Franse driekleur telkens op parades gehys en deur die Suid-Afrikaners gesalueel is.⁵ Daarmee het die hele krygsoperasie Esme tot 'n einde gekom.

Operation Tamper

Die tweede krygsoperasie wat op 10 September van stapel laat loop is, was *Operation Tamper* by die hawedorpie Morondava, meer as vyfhonderd kilometer suid van Majunga. Veertig lede van die Britse *5 Commando* is vroeg die oggend uit die

4. *Ibid.*

5. *Ibid.*, p. 202.

HMAS Napier daar aan wal gesit.⁶ Ontstuielige see het die landing bemoeilik maar feitlik geen weerstand is van Franse kant ondervind nie en die goewerneur is in hegtenis geneem.

'n Britse sersant wat vlot Frans kon praat is spesiaal vir die operasie in 'n kolonelsuniform geklee. Hy het in die naam van die plaaslike owerheid 'n telefoonoproep na Tananarive gemaak waarin die landing van 'n groot Britse mag aangekondig is. Die niksvermoedende Franse amptenaar in die hoofstad het geantwoord: geen hulp kon uit Tananarive gestuur word nie. Twintig van die soldate het land-in beweeg tot by Mahabo, veertig kilometer van die kus op die pad na die hoofstad. Die dorpie is beset en berigte is versprei dat 'n groot Britse mag onderweg was. Met die doel om die Franse te verwar, verwesenlik, is die Britse soldate na skaars twee dae op land weer onttrek. Die goewerneur van Morondava is deur die Britte weggevoer.⁷

Operation Stream

Die derde en grootste krysoerasie wat op 10 September begin het, was die besetting van Majunga self en het bekend gestaan as *Operation Stream*.

Vorbereidings vir die uitvoering van *Operation Stream* het reeds in die helfte van Augustus begin. Op 17 Augustus het die Pantsermotorkommando van majoor F.W.G. Vos opdrag gekry om gereed te maak vir verskeping na Mombasa in Kenia, om daar saam met die Britse *29 Brigade* aan grootskaalse maneuvers te gaan deelneem. Drie dae later was al die pantsermotors en militêre voertuie in Diego Suarez gereed. Verskeping het op 21 Augustus plaasgevind. Pogings is naarstiglik aangewend om die pantsermotors met beter bewapening toe te rus, veral ten opsigte van lugafweerbewapening, maar dit was onsuksesvol.

Diego Suarez is op 23 Augustus verlaat. Tydens die reis van drie dae na Mombasa het die Suid-Afrikaners vriende gemaak met die Imperiale troepe saam met wie die komende operasie uitgevoer sou word. Met hul aankoms in Mombasa het die Suid-Afrikaners nie deelgeneem aan die maneuvers nie, maar hulle moes die voertuie ontskep en vir amfibiese landings gereed maak. Dit is binne twee dae afgehandel en teen 28 Augustus was die voertuie weer verskeep. Majoor Vos was in hierdie tydperk bevoorreg om die konferensie waarop die finale beplanning vir die operasie gedoen is, by te woon. Dit is in Goewer-

mentshuis, Mombasa gehou. As die enigste Suid-Afrikaner teenwoordig en baie junior daarby, het hy nie veel gesê nie. Vos is waarskynlik hier die eerste keer ingelig oor die belangrikheid van die besetting van die brûe oor die Kamoro- en Betsibokarivier tussen Majunga en Tananarive. Generaal Platt het nie oor die nodige gereedskap beskik om veral die Betsibokabrug te kon herstel as dit vernietig sou word nie. Hy het dit in 'n stadium oorweeg om valskermsoldate te gebruik ten einde die brug te beset, maar die Britse Oorlogsministerie kon hom nie daarmee voorsien nie.⁸ Daarom is besluit dat pantsermotors gebruik sou word om die brûe te beset en daardie verantwoordelike taak is aan Vos opgedra.

Die ander Suid-Afrikaners was in die duister oor die planne. Dit was vir hulle nietemin duidelik dat 'n aanval beplan is waaraan hulle moes deelneem en hulle was baie opgewonde daaroor. Gerugte oor moontlike doelwitte het mekaar vinnig afgewissel: was dit Dakar in Frans Wes-Afrika? Was dit Portugees Oos-Afrika? Of was dit dalk 'n landing agter Rommel se *Afrika Korps* wat toe by El Alamein was? Die Suid-Afrikaners het tereg gewonder of die verspreiding van gerugte nie doelbewus gedoen is om die vyand – hetsy Franse of Duitsers – te verwar nie. Dit was so: die amptelike gerug was dat Ceylon die doelwit was.⁹

Die konvooi waarvan die Suid-Afrikaners deel uitgemaak het, het Mombasa op 5 September verlaat. Die skepe het kwalik die oop see bereik toe majoor Vos die doelwit en die pantsermotors se rol in die operasie aan sy manne begin verduidelik het. Terwyl kaarte bestudeer is, taktiek bespreek en amfibiese oefeninge gehou is, is die vraag onwillekeurig gevra: Sal die pantsermotors hul taak uitvoer? Hulle moes doen wat die Britse tenks by Diego Suarez vermag het waar sewe van die twaalf tenks deur Franse artillerievuur uitgeklop is. Daar was dus goeie rede vir twyfel.

Majoor Vos en A Eskadron, 1 Pantsermotorkommando, is vir die uitvoering van *Operation Line* onder bevel van majoor G.M. Dawson van B Kompanie *1/1 King's African Rifles* geplaas. Hulle het saam met daar kompanie, ondersteun deur lugafweerkanonne, 'n mortierseksie, 'n masjiengeweer-

6. Supplement to the *London Gazette*, Number 37655, 17 July 1946 (Despatch dd 31 March 1943 by Lt Genl Sir William Platt on operations of East Africa Command, 12 July 1941 – 8 January 1943), p 3717.

7. K.C. Gandar Dower: *Into Madagascar* (London, 1943), pp 52 – 53; C. Buckley: *op cit.*, pp 196 – 197.

8. Supplement to the *London Gazette*, *op cit.*, p 3716.

9. K.C. Gandar Dower: *op cit.*, p 16.

troep, geniesoldate en seiners die voorste element vir die uitvoering van die krysooperasie uitgemaak. Majoor Dawson het op 7 September regstreeks van Diego Suarez na Majunga vertrek, met die gevolg dat hulle eers na die landing sou ontmoet.

Die pantsermotors is aan boord van die *Gascony* vervoer en die bemannings op die *Empire Trooper*, waar beknoptheid en hitte die reis uiters ongemaklik gemaak het. Die hele aanvalskonvooi het ter see ongeveer 150 kilometer van Majunga af opgevorm. Dit was vir die Suid-Afrikaners 'n indrukwekkende armada van 49 skepe wat onder andere 'n vliegdekskip ingesluit het. Net na skemer op 9 September is die skepe vir die finale aantog in posisie gebring. Die troepeskepe is in 'n reguit lyn opgestel met 'n slagskip aan weerskante en het so op die bestemming afgeseil. Geen vyandelike element het hulle opgemerk nie.¹⁰ Om 2330 uur is die skeepsmasjiene afgesluit en het die Suid-Afrikaners se skip tot halt gekom teenoor die bestemde Strand Rooi. Hulle moes om 0100 uur op 10 September op stormlandingsvaartuie oorklim, maar dit het eers om 0530 uur gebeur. Toe is hulle op, vir hulle vreemde, platboomvaartuie oor vyftien kilometer oop see na die strand. Dit was ver genoeg vir meeste Suid-Afrikaners om papnat te word van die sproei en enkeles het selfs seesiek geword.

Die werklike aanslag op Majunga was toe reeds verby. Dit het kort na 0100 uur die oggend begin toe die *Royal Welsh Fusiliers* en die *East Lancashire Regiment*, gevolg deur die hoofkwartier van die *29 Independent Brigade* op Strand Rooi 'n paar kilometer noord van die dorp begin land het. Hulle moes van daar, agter die kusverdedigingsbatterye om, die dorp aanval. Om 0518 uur is daar ook begin met die landing van die *South Lancashire Regiment* en *5 Commando* op Strand Groen reg voor Majunga. Slegs effense weerstand is van die kant van Senegalese soldate ondervind en enkele ongevallen is weerskante gely. Geen skeepsbombardement is noodsaaklik geag nie, maar vliegtuie van die vliegdekskepe het wel rondgevlug om ondersteuning te gee. Om te verhoed dat die vliegtuie nie op hulle sou skiet nie, het die Britse soldate rooi sambrele saamgedra. Dit was vir die res van die veldtog vir die Geallieerde vliegtuie 'n aanduiding waar hul grondtroepe was.¹¹

'n Groot rede vir die effense Franse weerstand was die feit dat die aanval vir die Franse 'n volslae verrassing was. *Chef de Bataillons* Martins het die vorige aand sonder enige besef van die komende aanval gaan slaap. Toe hy om 0300 uur wakkergeraak is met die nuus dat Britse troepe noord van

Majunga aan wal gesit is, het hy dadelik met soveel moontlik verdedigers daarheen beweeg en so die weg oopgelaat vir die tweede groep Britte om feitlik sonder weerstand by Strand Groen aan wal te gaan. Na daardie landing was die verdedigers tussen twee vure en hulle weerstand het vinnig verkrummel.¹² Die lughawe is om 0605 uur beset, die barakke om 0633 uur en die poskantoor, bank en uitsaaistase was 'n halfuur later alles onbeskadig in Britse hande. Martins het daarna oorgegee. Die goewerneur van Majunga was toe al in Britse hande en die dorp het dus ook oorgegee. Moeite is ondervind om die geveg te beëindig omdat daar nie 'n beuel beskikbaar was om staakvuur mee te blaas nie. 'n Britse politieke offisier het egter 'n besemstok en 'n wit kussingsloop in die hande gekry. Franse en Britse offisiere het met die wit vlag wat daarmee vervaardig is op 'n oop motortjie deur die strate gery om die skietery te stop. So is al die straatgeveg teen 0800 uur beëindig.¹³

Verrassing was dus 'n belangrike bydraende faktor tot die suksesvolle uitvoering van *Operation Stream*. Daarmee saam moet die groot spoed en effektiwiteit van die landing, 'n tekort aan goeie landingsvaartuie ten spyte, genoem word. Dit het alles daartoe bygedra om hoë ongevallen te verhoed. Die hele *29 Independent Brigade* het maar sowat twintig ongevallen gely.¹⁴ Ander redes vir die eenvoud waarmee die operasie uitgevoer is, was die feit dat die grootste deel van die Franse mag naby Tananarive saamgetrek was. Majunga is hoofsaaklik deur Malgassiese troepe verdedig en hulle het nie met dieselfde vasberadenheid as die Senegalese geveg nie.¹⁵

Operation Line

Met hulle landing by Strand Rooi het die Suid-Afrikaners vasgestel dat, hoewel majoor Dawson met al die ander elemente van die voorste troep vir *Operation Line* al aan wal was, slegs enkele pantsermotors reeds ontskep is. Die nalatigheid van die stafoffisiere wat ontskeping beplan het, deurdat hulle nie voorsiening gemaak het vir spoedige landing van die pantsermotors nie, kan nie verskoon word nie, want dit was juis een van die kardinale doelwitte in die beplanning van *Operation Line* dat die voorste element so vinnig moontlik na Tananarive op pad moes wees. Eers na 1000 uur was daar 'n troep pantser-

10. *Ibid.*, p 19.

11. C. Buckley: *op. cit.*, p 193.

12. K.C. Gandar Dower: *op. cit.*, pp 33–34.

13. *Ibid.*, pp 34–35; C. Buckley: *op. cit.*, p 194.

14. Supplement to the *London Gazette*, *op. cit.*, p 3717.

15. K.C. Gandar Dower, *op. cit.*, p 34.

'n Wit vlag aan 'n besemstok — die oorgawe van Majunga.

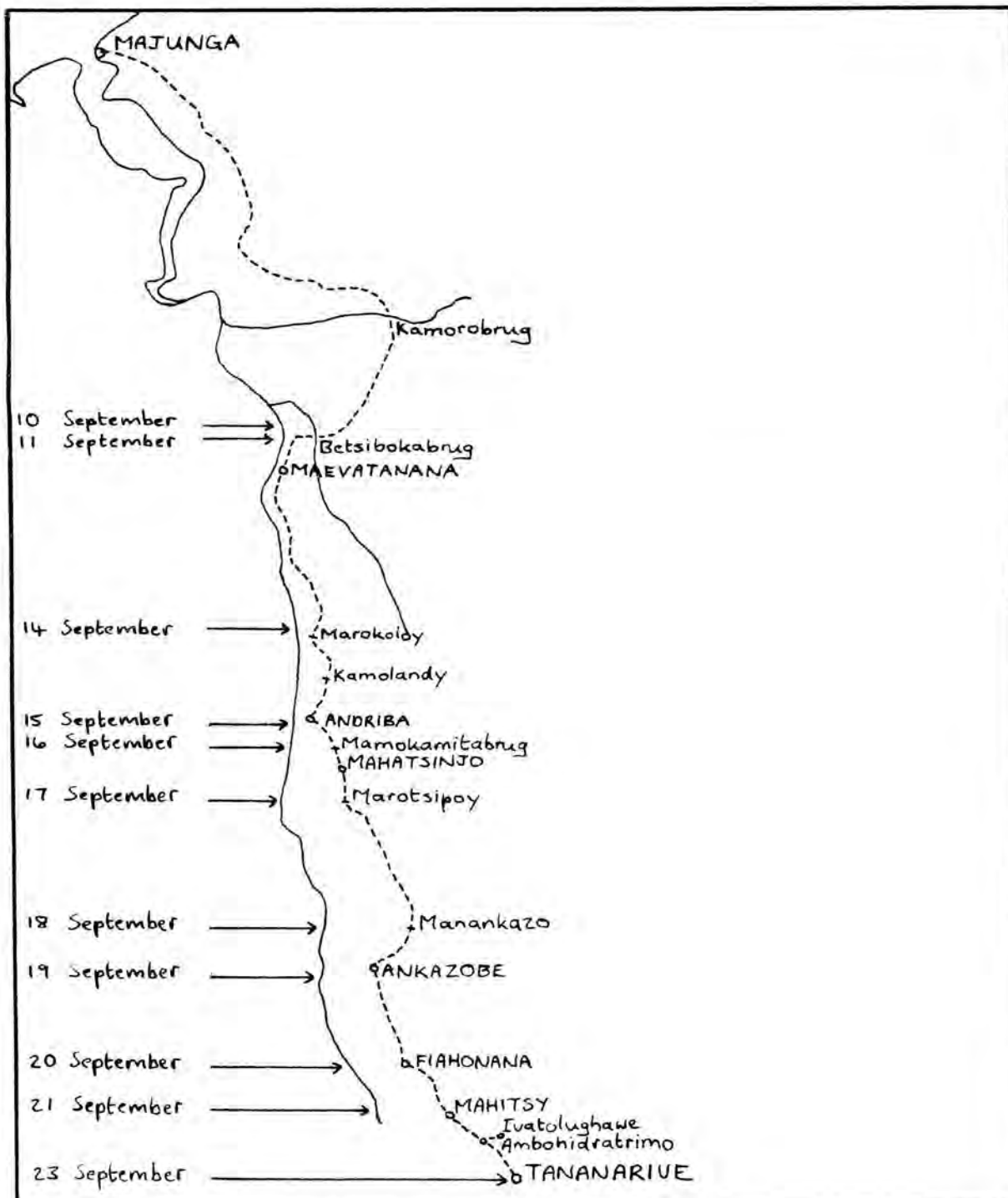
motors aan wal. Majors Dawson en Vos het ten einde raad besluit om dit saam met 'n afdeling infanterie- en genietroepes vooruit te stuur. Terwyl 'n addisionele motorlandingsvaartuig verkry is om met verdere ontskeping te help, het Vos en Dawson se klein afdeling geweldig gesukkel om 'n sanderige strook tussen die strand en die hoofpad oor te steek. Eers teen die middag was al die vrugmotors deur kruiptrekkers deur die sand gesleep. Daarmee het die uitvoering van *Operation Line* begin.

'n Afstand van 575 kilometer het Majunga en die doelwit, die hoofstad Tananarive, geskei. 'n Weer-vaste pad met permanente brûe en wateraflope het oor die hele afstand bestaan. Die eerste vyftig kilometer het dit met 'n wye draai oor die kusvlakte, wat deels bewerk en vir die res dig begroei met boskasies, bome en palms was, gesny. Daarna het dit deur 'n heuwelagtige terrein gegaan en vier riviere oorkruis. Oor twee daarvan, naamlik die Kamoro, 160 kilometer vanaf Majunga en die Betsiboka, vyftig kilometer verder, was daar lang hangbrûe wat maklik gesaboteer sou kon word. Die dorpie Maevatanana het net suid van laasgenoemde gelê. Daarvandaan het die pad suidwaarts oor die heuwels langs die Ikoparivier gekronkel,

eers deur bome en digte plantegroei by Andriba verby en dan reguit deur oop grasbedekte vlaktes waar water skaars was. 'n Steil klim na Ankazobe is weer deur 'n vlakte gevolg waarop rys verbou is. Dan is Tananarive bereik, prominent op 'n heuwel bo die vlakte.

Terwyl die voorste afdeling, wat sewe pantsermotors ingesluit het, so vinnig moontlik in die rigting van die Kamoro- en die Betsiboka-brûe voortgesnel het, waar hulle 'n brughoof moes daarstel en moes wag tot hulle deur die Eerste Gevegsgroep afgelos kon word, het ontskeping van die res van die voertuie teen die grootste spoed voortgegaan. Om 1230 uur het majoor Dawson met nog 'n troep pantsermotors, mortiere en infanterie die pad suidwaarts aangepak, maar die res van die hele voorste element het eers om 1400 uur weggekom aangesien al die toebehore van die lugafweegkanonne nie vroeër aan wal was nie.

Die voorste afdeling het om ongeveer 1600 uur die middag van 10 September die Kamorobrug bereik. Onderweg daarheen is talle blokkades langs die pad opgemerk. Die brug self was onbeskadig. Die paar vyandige soldate wat daar was het blyk-

OPERATION LINE

— die vordering van die offensief

Bronne: Madagascar. Geographical Section, General Staff, No 2871, Published by War Office, 2nd Edition, 1942; Carte Routiere de Madagascar, Feuille No 2, Réédition 1939.

baar gewag dat die Majunga-garnisoen dit moes oorsteek voor dit opgeblas sou word. Daardie garnisoen moes waarskynlik ook die padblokkades in posisie plaas. Die skielike verskyning van die pantsermotors het sodanige planne totaal in die wiele gery. Die vyand by die brug het wanhopig probeer weerstand bied deur 'n paar skote op die voorste pantsermotor te vuur. Die vuur is beantwoord, met die gevolg dat een Malgassiese soldaat doodgeskiet is. Terwyl een troep pantsermotors daar gebly het, het die tweede so spoedig moontlik voortbeweeg na die Betsibokabrug. Vir die eerste keer is daar toe egter kennis gemaak met Malgassiese padblokkades: die afgekapte bome of rotse oor die pad waarmee die Suid-Afrikaners in die noorde so gesukkel het. Dit het die opmars erg vertraag. Teen sterk skemer was hulle nog sowat tien kilometer van die doelwit, maar majoor Vos moes daar halt roep. Die rede: hulle kon nie verder sonder ligte nie en ligte sou hul posisie aan die vyand verklap. Vos het dit oorweeg om sy manne soos infanteriste 'n nagaanval op die brug te laat doen, maar die vreemdheid van die omgewing het hom daarteen laat besluit.

Die Betsibokabrug

Die opmars na Tananarive is met ligdag die oggend van 11 September hervat. Die Betsibokabrug is net na 0600 uur bereik en was, soos gevrees is, gesaboteer. Daardie sabotasie kon, volgens majoor Vos, waarskynlik verhoed gewees het as daar nie die vorige dag 'n vertraging met die ontskeping van die pantsermotors was nie. Die rede: die brug sou dan voor donker die vorige aand al bereik gewees het en volgens berigte is dit eers om 1800 uur daardie aand volgens opdrag uit Tananarive vernietig. Die sabotasie kon 'n ramp vir die Britse militêre prestige gewees het. Zeesen en ander Vichy uitsaaistaties het juis die belangrikheid van die Betsibokarivier as 'n hindernis vir die Geallieerde opmars wyd en syd verkondig. Die inwoners van Tananarive is meegedeel dat hulle as gevolg daarvan veilig kon voel. Om daardie rede was die Britse regering erg bekommerd oor die waarskynlike sabotasie van die brug.

Die sabotasie is uitgevoer, maar het spoedig geblyk nie heeltemal effektiëf te wees nie. Vir die Geallieerdes 'n ongelooflik gelukkige sameloop van omstandighede het naamlik verseker dat die brug nie totaal onbruikbaar was nie. Daar was eintlik drie brûe oor die Betsibokarivier. Van die oosbank af tot by 'n eerste eiland was daar ses lëerspannings van 40,4 meter elk aanmekaar, dus 242,4 meter. Van die

eerste na die tweede eiland was daar 'n hangbrug van 138 meter en van die tweede eiland na die wesbank 'n soliede hangbrug van 24,6 meter. Dit was die lang hangbrug wat gesaboteer is deur dat die kables wat die hoofspan bogehou het, verbreek is. Die ryvlak het in die water geval en op twee plekke naby die punte, gebreek.

Voordat die omvang van die skade bereken kon word, moes majoor Dawson eers aandag gee aan bewegings wat op die wesbank bespeur is. Die pantsermotors is in gevegposisies geplaas en mortiere is nadergebring, want die wesbank was heuwelagtig en het goeie dekking gebied, sodat vyandelike posisies moeilik sigbaar was. Boonop was die enigste moontlike oorgang die stukkende brug self, 'n oorgang wat blootgestel was aan vyandelike vuur. Terwyl die infanterie gereed gemaak het om aan te val, is daar egter geen verdere beweging aan die oorkant gesien nie.

Om 0730 uur het 'n Franse Potez 63 bomwerper oor die rivier verskyn en ses bomme afgegooi — kennelik in 'n poging om die brug verder te vernietig. Nie een bom het egter naby geval nie. Aangesien die lugafweermanne nog nie op die toneel was nie, het majoor Dawson oor die radio vir lugondersteuning gevra. 'n Fulmar-vegvliegtuig het kort daarna opgedaag, maar die Franse bomwerper was alreeds weg. Kort daarna het 'n infanteriepeleton onder luitenant King die brug begin oorsteek. Die vyand was doodstil totdat King die wesbank bereik het, toe daar met gewere en masjiengewere op die askari's losgetrek is. 'n Tweede peleton het op die brug al onder mortiervuur gekom, maar het nie groot ongevalle gely nie. King se askari's het na regs aangeval en die tweede peleton na links. Die vyand, wat deeglik ingegrawe en gekamoefleer was, se weerstand het vinnig geknak. Teen 0930 uur was die wesbank skoon en is 'n brughoof daargestel. Die askari's se dapper aanval het 'n gunstige indruk op die Suid-Afrikaners gemaak.¹⁶

Die askari's se aanval is van die oosbank af deur dekkingsvuur van die pantsermotors se masjiengewere ondersteun. Die effektiwiteit daarvan het weer 'n goeie indruk op die askari's gemaak. Die *kifaro* (renosterkarre), soos hulle die pantsermotors genoem het, moes daarna in elke botsing met die Franse hulp verleen deur oorhoofse dekkingsvuur te verskaf.

Die verowering van die brughoof by die Betsiboka-

16. C. Buckley: *op cit.*, p 196

rivier het sy menslike slagoffers geëis. Ses askari's is aan Geallieerde kant gewond, terwyl van die vyand tien dood, vier gewond en veertig krygsgevangene geneem was. Onder laasgenoemde was vyf Franse en enkele Senegalese. Dit was die krygsgevangenes wat vertel het dat die brug die vorige aand om 1800 uur in opdrag uit Tananarive beskadig is.

Taktiese verkenning is met gereelde tussenposes suid van die rivier gedoen. Om 0905 uur is bevind dat die vyand besig was om terug te trek en geboue suid van die rivier aan die brand gesteeke het. Daarna kon geen vyandelike bewegings meer bemerk word nie.

Terwyl hierdie operasie aan die oorkant van die rivier aan die gang was, is die brug ondersoek en vasgestel dat dit, na opvullings aan die kante, nog deur voertuie soos 'n drif gebruik sou kon word. Die Franse poging om dit te vernietig was dus oneffektief, want die ryvlak was bruikbaar, hoewel dit 'n meter onder die water gelê het. Die sabotasie sou waarskynlik veel meer effektief gewees het as net die een kant van die brug opgeblaas is. Die genieafdeling wou nie die verantwoordelikheid op hulle neem om 'n oorgang deur pantsermotors toe te laat nie. Om 1600 uur het kolonel Benjamin, 'n staf-

offisier van generaal Sturges, met 'n radiowa by die brug opgedaag. Majoor Vos het teenoor hom die mening uitgespreek dat 'n pantsermotor sou kon oorgaan. Benjamin het in die volgende trant geantwoord: "As jy vanaand nog 'n pantsermotor hier kan oorkry, vroeg genoeg om 'n sein daaroor na Londen te stuur, sal ek die gelukkigste man op aarde wees, want minister Churchill gaan 'n radioverklaring oor die Madagaskarveldtog maak en as hy kan sê ons het die brug oorgesteek, sal dit natuurlik 'n groot verskil aan sy verklaring maak!" Intussen is opvullings gedoen en net voor donker het die eerste pantsermotor, gevolg deur twee ander, maklik oorgery. Kolonel Benjamin het dadelik 'n sein daaroor uitgestuur en om 2000 uur het Churchill in sy radio-uitsending gesê tenks het die rivier oorgesteek.

In persverklarings daarna is ook gepraat van "drie Britse tenks". Die Franse was onder die indruk dat tenks gebruik is en Churchill wou hulle klaarblyklik nie reghelp nie.

Deels as gevolg van die oneffektiewe Franse bombardering van die rivier om die brug, wat nie deur die Geallieerdes teengestaan kon word nie, het majoor Vos opdrag gegee dat die masjiengeweer van een pantsermotor uit elke troep in 'n

Die Betsiebokabrug — nog bruikbaar na die sabotasie.

lugafweermontering geplaas moes word. Gedurende die middag van 11 September het die res van die eskadron se pantsermotors en echelon by die brug opgedaag. Hulle het die nag noord van die rivier deurgebring. 'n Rapportryer is die nag terug na Majunga gestuur om oor die gebeure verslag te doen.

Die voorste element het vanaf ligdag op 12 September in alle erns die brug begin oorsteek. Teen 1000 uur het majoor Vos met twee troepe pantsermotors en 'n peleton infanterie 'n verkenningstog van die pad suidwaarts aangepak. Hulle het fluks gevorder tot by 'n laagwaterbruggie. Daar is kontak gemaak met die vyand, wat na 'n paar skote die wyk geneem het. Die pad moes egter ontruim word van rotse, boomstamme en twee swaar stoomrollers, wat die ingang na die brug versper het. Daardie bruggie het daarna bekend gestaan as die rollerbrug. Die verkenningstog is na sowat 'n uur voortgesit. Hoë grond bo die dorpie Maevatanana is spoedig bereik. Instruksies het die besetting daarvan verbied, want daar moes slegs na 'n aanloopbaan gesoek word en dan teruggekeer word. 'n Intensiewe soektog het niks wat enigsin na 'n aanloopbaan gelyk het opgelewer nie en majoor Vos het na die wesbank van die Betsibokarivier teruggekeer.

Terwyl die voorste elemente van *Operation Line* nog by die Betsibokabrug was, het die Eerste Gevegsgroep van dieselfde krysoerasie Majunga begin verlaat met die doel om die brughoof daar te gaan oorneem. Die Betsibokabrug is die volgende dag bereik en daar is onmiddellik begin om die voertuie oor die rivier te neem.

Suidwaarts na Andriba

Met dagbreek op 13 September is drie troepe pantsermotors, 'n peleton infanterie en geniesoldate uitgestuur om tot by Andriba verkenning te doen en die pont oor die Ikoparivier suid van Maevatanana te vernietig. Die voorste pantsermotertroep het net buite laasgenoemde dorpie onder vyandelike vuur gekom en is telkens getref, maar geensins beskadig nie. Daar is spoedig bespeur dat die vyand se masjiengewere in hutte en huise net buite die dorp was. Die infanterie het weerskante van die pad uitbeweeg en die vyand die geveg aangesê. Die pantsermotors het intussen op die vyandelike masjiengewere geskiet. Die rietdakke van die hutte was spoedig in vlamme gehul en na dertig minute was dit vir die vyand letterlik en figuurlik so warm dat hulle deur die dorpie gevlug het. 'n Groot blokkade is uit die pad verwy-

der en Maevatanana beset. Die skermutseling het duidelik bewys dat ligte ammunisie geen indruk op die pantsermotors gemaak het nie, want hulle was maar sowat tweehonderd meter van die vyandelike posisie af.

Die burgerlike bevolking van Maevatanana was die Geallieerdes geensins vyandig gesind nie. Die Malgassers het inderdaad verheug gelyk oor die gebeurde. 'n Troep pantsermotors en 'n seksie infanterie is daar gelaat om die orde te handhaaf en terwyl 'n brandende petrolopslagplek wes van die dorpie groot bolle rook die lug ingeblaas het, is die opmars verder suid voortgesit.

Padblokkades het spoedig in aantal toegeneem. 'n Lang vertraging is by 'n 30 meter staalbrug ondervind deurdat die dwarslêers deur die Franse in die droë rivierloop afgegooi is. Alle beskikbare manne moes help om dit terug te plaas voor die voorste pantsermotor die tog kon voortsit. Dit 3½ uur vertraging het beteken dat Andriba nie bereik kon word nie. Die sekondêre doelstelling, naamlik die vernietiging van die ponte oor die Ikoparivier op die roete na die weskus, om die gebruik daarvan vir die Franse te ontsê, is egter bereik. Daarna is teruggekeer na die vorige nag se kampplek.

Op 14 September het die voorste element (minus twee hoofkwartier pantsermotors, twee troepe pantsermotors en die echelon) met kaptein Le Roux, tweede-in-bevel van die eskadron in bevel, die aantog na Andriba voortgesit. Hoewel op talle padblokkades afgekom is, het niks besonders gebeur nie behalwe dat fluks gevorder is. Die Geallieerdes het teen hierdie tyd besef dat dit nie nodig was om die blokkades versigtig af te breek nie, aangesien die Franse nooit personeelmyne daarin versteek het nie. Daar is buitendien op groot skaal van plaaslike Malgassers gebruik gemaak om die blokkades te help vernietig.¹⁷ Teen skemer het die voorste groep noord van Marokoloy, tagtig kilometer suid van Maevatanana, vir die nag gehalt.

Gedurende die dag het die ander pantsermotors, die Eerste Gevegsgroep en die Brigadehoofkwartier in Maevatanana inbeweeg, waar hulle die nag deurgebring het. Daar het majoor Vos gedurende die nag opdrag gekry om een troep pantsermotors na Majunga terug te stuur. Nommer 1 Troep onder luitenant Grimbeek is onmiddellik gestuur. Hulle het Majunga die volgende dag bereik en daar aangemeld by majoor Tweedie van die *1/5 King's African Rifles*, om deel uit te maak van die

17. K.C. Gandar Dower: *op cit.*, p 39.

Tweedkol-kolonne. Eers na die besetting van Tananarive kon hulle weer by die Eskadron-hoofkwartier aansluit.

Tot in daardie stadium van die aantog is warm droë weer ondervind. Die pad het, soos hierbo genoem is, oor 'n kusvlakte gegaan, daar was talle stroompies en die plantegroei was nie baie ruig nie. Nou het steil heuwels en diep klowe voorgelê. Verder was dit uit ondervinding met die padblokkades sowel as uit taktiese verkenningverslae van Geallieerde vliegtuie duidelik dat die Franse nog nie wou veg nie, maar bloot probeer het om die Geallieerde aantog solank as moontlik te vertraag. Dit was vir die vyand weens die lang afstand vanaf die hoofstad nog te vroeg om direk weerstand te bied: lang kommunikasielyne en 'n skaarste aan brandstof het daarvoor gesorg.

Dit was ook in daardie tyd wat luitenant-kolonel J. McNab, bevelvoerder van die *1/1 King's African Rifles*, direkte beheer oor die voorhoede van *Operation Line* oorgeneem het. Hy het ook bevel oor die pantsermotors gevoer, maar dit meesal in oorlog met majoor Vos gedoen, want laasgenoemde het uitblink in die beoordeling van vyandelike posisies. 'n Britse veldbattery en genietroepe is ook in daardie stadium tot die voorhoede toegevoeg. Daardie versterking van die voorhoede het beteken dat die verskillende kompanies van die *King's African Rifles* mekaar in die voorste element kon begin aflos. Vir die pantsermotors was daar egter nie blaaskans nie. Daar moes altyd twee troepe op die voerpunt en 'n derde in die agterhoede wees, terwyl die ander kommunikasie by die hoofgroep in die middel moes hanteer, want die pantsermotors is in daardie stadium vir draadlooskommunikasie verantwoordelik gemaak. As sekerheidsmaatregel is alle boodskappe in Afrikaans versend. Dit was waarskynlik byna net so effektief as wat 'n kode sou wees. Onbekend aan die Geallieerdes was daar egter onder die vyand 'n Franse artillerieskaptein wat voor die oorlog naby Smithfield in die Oranje-Vrystaat geboer het en Afrikaans kon verstaan. Hy het dus sommige van die boodskappe verstaan. Die pantsermotors het soms ook as observasieposte gedien, want in gevalle waar kontak met die vyand gemaak is, was die troepe op die voerpunt meesal in staat om te bepaal waar die vyandelike masjiengeweerposisies was. Wanneer die artillerie dan nader gebring is, het die pantsermotors gerieflik gedien as waarnemingsposte.

Die Eerste Gevegsgroep het Maevatanana gedurende die oggend van 15 September verlaat en

by die vernietigde Kamolandybrug by die voorste element aangesluit. Teen daardie tyd was werk aan 'n ompad daar in 'n gevorderde stadium en op 1300 uur het die voorste element die rivier begin oorstek. Van daar af was vordering uiters stadig, want swaar klipmure oor die pad het al meer talryk begin word. Teen die aand was die voorste element deur Andriba, maar 'n groot gat in die pad drie kilometer verder het hulle vir die nag gehalt. Die Eerste Gevegsgroep Hoofkwartier is in Andriba opgerig.

Goewerneur-generaal Annet, die Vichy-Franse administrateur van Madagaskar, het op die oggend van 16 September in 'n uitsending oor Radio Tananarive om 'n wapenstilstand gevra. 'n Suid-Afrikaanse vliegtuig is dadelik na Ivato-lughawe gestuur om Franse tussengangers te gaan haal vir onderhandelinge in Majunga. Die vliegtuig is beskadig en 'n tweede is gestuur. Die tussengangers is vroegmiddag op 17 September in Majunga afgelaai. Dit was alles verniet, want vir die Franse was die Geallieerde voorwaardes onaanvaarbaar. Hulle is dieselfde dag per vliegtuig na Tananarive teruggeneem.¹⁸ Die veldtog het dus voortgegaan.

Vanaf Andriba na Fihonana

Om ongeveer 1000 uur op 16 September het die voorste element die Mamokamitarivier sowat ses-tien kilometer suid van Andriba bereik. Daar is gevind dat die dertigmeter lange brug vernietig was en dat padblokkades en omgekapte bome die weg vir meer as 'n honderd meter versper het. Toe die voorste pantsermotor by die eerste hinder-nis stilgehou het, is daar boonop vanaf die oorkant van die rivier daarop geskiet.

Infanterie is dadelik vorentoe gestuur om die brug te verken en die padblokkades te verwyder. Daar is vasgestel dat die staalbrug aan weerskante afgeskiet was en in die vlak water gelê het. Die oorkantste wal van die rivier was steil want berge het teen 'n helling daarin geloop. Daar was 'n paar loopgrawe sigbaar, maar geen beweging is opgemerk nie. Die besluit is toe geneem om een seksie infanterie onder dekkingsvuur van die voorste drie pantsermotors oor die rivier te stuur om die vyand te gaan verdryf. Die infanteriste het die rivier sonder weerstand oorgesteek en teen die oorkantste wal begin uitklim, toe die vyand op kort afstand op hulle begin skiet het. 'n Hele

18. Volgens dokumente in die Argief van die Suid-Afrikaanse Weermag. In Supplement to the *London Gazette*, op. cit., p 3718 beweer Platt dat die Franse afgevaardigdes eers op 18 September na Tananarive teruggeneem is.

paar askari's is dadelik verwond. Twee verdere infanterieseksies is oorgesuur, maar ook hulle is deur moordende geweer- en masjiengeweevuur vanaf die rante aan weerskante platgeskiet. Van Geallieerde kant is daar mortiere ingespan, terwyl 'n peleton onder luitenant R.K.J. Fraser gepoog het om die vyandelike posisie vanaf die regterflank te beset. Die sterkte van daardie posisie is egter onderskat. 'n Wilde geveg waarin bajonette en kappesse gebruik is, het ontwikkel. Fraser is spoedig gedood en talle askari's is gedood of gewond. 'n Askari peletonsersant, sersant Odilo, het die bevel oorgeneem, vyandelike weerstand verbreek, die Franse posisie regs omvleuel en dit beset. Die *Military Medal* is later as beloning aan hom oorhandig.¹⁹

Op die linkerflank is die aanvallers se posisie intussen gekonsolideer en teen 1300 uur was die hele geveg verby. Die pantsermotors se bydrae tot die sukses was nie groot nie. Hulle kon slegs 'n beperkte deel van die vyandelike posisie behoorlik sien en moes ophou vuur toe die askari's in daardie gebied inbeweeg het. Dit het deels bygedra tot die hoë ongevalle wat die *King's African Rifles* gely het. Verder moet in gedagte gehou word dat die vyand in deeglik voorbereide posisies was wat deeglik gekamoefleer was, dat hulle dapper geveg het en dat ook hulle swaar verliese gely het. Vier Franse en agtien Senegalese is gedood en dertig ander is gewond of gevange geneem. Aan Geallieerde kant was een offisier en drie askari's dood en een offisier en agt askari's gewond.

Direk na die geveg is met 'n ompad om die vernietigde brug begin. Dit het die res van die dag, die hele nag en die eerste paar uur van die volgende oggend geneem om te voltooi. Die voorste element se pantsermotors en ander voertuie het omstreeks 1030 uur op 17 September die rivier oorgesteek. Infanterie het vroeër reeds vorentoe beweeg, padblokkades verwyder en 'n groot krater in die pad toegegooi. Die voorste element het vanaf 1100 uur dus aanvanklik vinnig vorentoe beweeg, maar bergagtige terrein het hulle spoedig vertraag. Geen vyandelike weerstand is ondervind nie. Teen die aand is 'n vliegveld by Marotsipay bereik. Dit was vol hindernisse maar in 'n goeie toestand. Dit is dadelik skoongemaak en is die volgende dag al gebruik.²⁰ Die voorste element het daar oornag en die hoofmag 'n paar kilometer agtertoe by Mahatsinjo.

Die opmars het dus steeds stadig gevorder. Ondersteunende elemente vir die voorste troepe het ook nie vinnig gevorder nie, hoofsaaklik as gevolg van

ontskepingsprobleme in die hawe van Majunga. Die Suid-Afrikaanse 1 Dokbedryfskompanie was nou gemoed by daardie ontskepingsproses. Hulle het Diego Suarez op 5 September verlaat en op 10 September saam met die Geallieerde konvooi in Majunga aangekom. Die stoomkrane is nog dieselfde dag in werking gestel, hoewel grootskaalse ontskeping van militêre voorrade eers die volgende dag 'n aanvang geneem het.

Ontskeping kon nie vinnig plaasvind nie, eerstens omdat daar nie 'n diepsee-kaai was nie; tweedens omdat daar nie genoeg klein vaartuie, veral landingsvaartuie was om die goedere van die skepe na die land te vervoer nie. Boonop is *29 Brigade* ook weer verskeep vir die uitvoering van *Operation Jane*. Generaal Platt het in sy amptelike verslag opgemerk dat sodanige swakhede teen 'n meer vasberade vyand katastofiese gevolge kon hê.²¹

Op 18 September is daar aanvanklik flink vordering oor die kaal vlaktes gemaak. Dit het gelyk of die hele wêreld onder 'n veldbrand deurgeloopt het, want die terugtrekkende Franse het oral brande gestig. Daar was slegs hier en daar groot hindernisse in die pad. Die hoop het net by die Geallieerdes begin opvlam dat hulle die vyand spoedig sou inhaal, toe die terrein weer bergagtig geword het en daarmee saam die padblokkades meer doeltreffend. Teen vroegmiddag het die pad na die Manankazorivier begin afdaal. Om 1500 uur is die voortgang skielik deur 'n groot klipmuur gestuit. Die smeulende oorblyfsels van 'n paar Franse voertuie wat blykbaar ook deur die blokkade afgesny is en toe uitgebrand is om te verhoed dat dit in Geallieerde hande sou val, het langs die pad gelê. Dit was die eerste van omtrent 25 blokkades wat op die pad af na die rivier sigbaar was. Elke beskikbare soldaat, die bemannings van die pantsermotors inklusief, het gehelp om die pad skoon te kry en teen laat middag is die rivier bereik, vanwaar die artillerie op moontlike verdedigingsposisies aan die oorkant gevuur het. Daar is bereken dat daar daardie dag 65 padblokkades verwyder is, waarvan 29 binne drie kilometer was.

Die Manankazorivier is vroeg die oggend van 19 September oorgesteek en die buitewyke van Ankazobe is spoedig bereik. 'n Vernietigende brug oor 'n stroompie noord van die dorp het die voorste pantsermotor gehalt en anderkant was talle bome oor die pad afgesaag. Van daar af is ook

19. H. Moyse-Bartlett: *The King's African Rifles* (Aldershot, 1956), p 587; K.C. Gandar Dower: *op. cit.*, p 41.

20. H. Moyse-Bartlett: *op. cit.*, p 587.

21. Supplement to the *London Gazette*, *op. cit.*, p 3718.

met gewere op die aanvallers geskiet. Die twee troepe pantsermotors het dadelik na hoë grond beweeg om dekvuur te verskaf. Masjiengewere en mortiere is ook daarvoor ingespan terwyl 'n infanteriekompanie die rivier oorgesteek het om nader aan die vyand te kom. Dit was egter spoedig duidelik dat die vyand besig was om terug te val, want hoewel daar op die infanterie geskiet is, is die vyand nooit gewaar nie. Die Franse mag daar, 'n kompanie onder bevel van kommandant Mache-faux, was soos in laasgenoemde se dagboek, wat later in Geallieerde hande geval het, aangedui is, geensins van plan om te veg nie.²²

By die Andranoberivier suid van Anhazobe gekom, het die Geallieerdes gevind dat die hoofspan van die staalbrug totaal vernietig was. Dit het 'n lang vertraging veroorsaak. Daar is wel onmiddellik begin werk aan 'n tydelike brug oor die sterkvloeiende rivier en elke soldaat het gehelp. Plaaslike Malgassers is ook gehuur om stompe en rotse aan te dra. Dit was egter eers om middernag dat 'n ligte voertuig kon oorgaan. 'n Pantsermotor het dit ook probeer maar het so vasgeval dat twee ander dit moes uitsleep. Teen ligdag was twee kanontrekkers aan die oorkant van die rivier en daar is toe op groot skaal begin om voertuie oor te sleep. Terwyl dit gedoen is moes die tydelike oorgang gereeld herstel word.

Teen 0730 uur is die aantog voortgesit. Dit is steeds erg vertraag deur padblokkades en bome wat oor die pad afgesaag was. Die bemannings van die pantsermotors het gewoonlik die bome verwyder deur kables aan die stamme vas te maak en hulle dan met die pantsermotors self weg te sleep. Soms moes groot takke eers van die bome afgekap word voor hulle beweeg kon word, of moes twee pantsermotors gebruik word om een boom weg te sleep. Dit het natuurlik tyd gevat en die hoop om Mahitsy voor donker te bereik het mettertyd verwaag. Naby Fihaonana het 'n stukkende brug die dag se aantog finaal beëindig, hoewel klein patrollies vooruit bespied het terwyl die brug herstel is.

Die geveg by Mahitsy

Die brug by Fihaonana is gedurende die nag herstel en met dagbreek op 21 September het die Geallieerdes begin om dit oor te steek. Na 'n paar kilometer was daar weer 'n stukkende brug. 'n Klomp Malgassers was byderhand en bereid om die brug, wat waarskynlik met hulle hulp beskadig is, te help herstel. Dit is binne 'n uur afgehandel, die brug is oorgesteek, en die roetinetaak van boomverwydering oor die volgende

paar kilometer is hervat. Om 1100 uur is daar weer voor 'n vernietigende brug gehalt. 'n Ompad is spoedig gebou en na twee uur is verdere vordering gemaak. Nog sowat 'n uur later, terwyl die voorste troep pantsermotors onder luitenant Steenkamp besig was om deur 'n bloekomboomlaning drie kilometer noord van Mahitsy te beweeg, het die Franse met 75mm kanonne op hulle begin skiet. Die posisie was kortliks dat die pad geleidelik teen die hang van 'n lang heuwel langs na 'n vallei afbeweeg het. Aan die linkerkant was daar 'n spruitjie met aan die oorkant daarvan ook heuwels. Die vyand het van die heuwels weerskante van die pad af geskiet, op 'n afstand van ongeveer vyfhonderd meter. Die pantsermotors het bly beweeg. Die D-kompanie infanteriste is vorentoe gestuur en het onder dekvuur van die pantsermotors die vyandelike posisie met die pad langs genader. Hulle is spoedig deur Franse kruisvuur vasgepen.²³ Die pantsermotors het steeds heen en weer gery en terwyl hulle aanhoudend op die Franse geskiet het, het luitenant Steenkamp soveel informasie as moontlik oor die Franse posisie agtertoe gestuur.

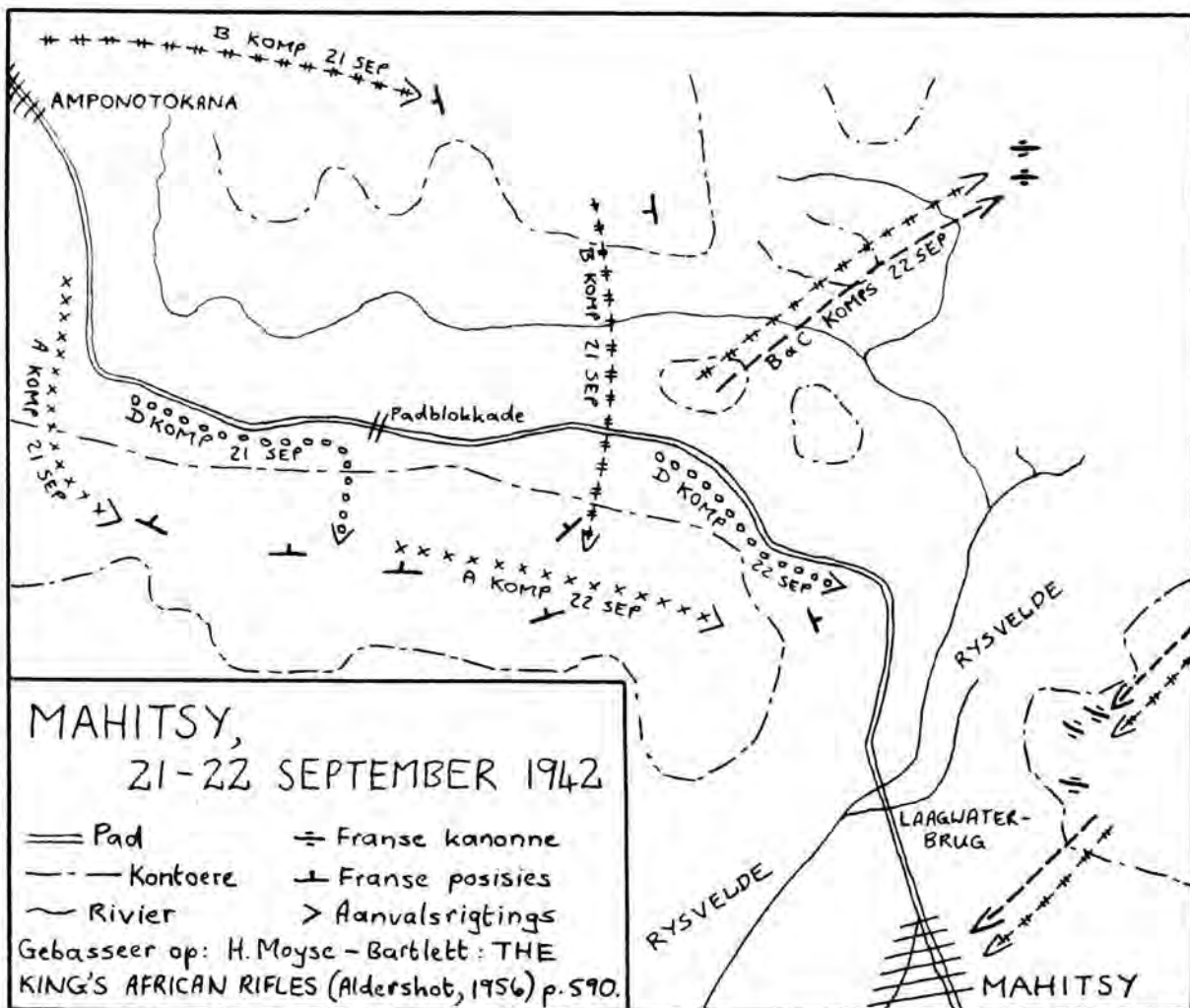
Luitenant-kolonel McNab was teen 1530 uur op die voerpunt en het besluit om die pantsermotors, wat tot op daardie stadium feitlik alleen geveg het, te onttrek. Geallieerde artillerie het tot die geveg toegetree en 'n nagaanval onder 'n volmaan deur drie infanteriekompanies is beplan. Teen 1800 uur was die pantsermotors uit die geveg en hulle het ook geen rol in die nagaanval gespeel nie. Die drie infanteriekompanies het as volg beweeg: D padlangs, B links daarvan en A regs van die pad heeltemal om die Franse se linkerflank. A-kompanie regs het spoedig met die vyand kontak gemaak, maar laasgenoemde het op die heuwel langs teruggeval. Veldbrande het uitbreek en teen 2200 uur het dit gelyk of die hele slagveld aan die brand was. B-kompanie vêr links het tot naby 'n 75mm kanonposisie beweeg en die artillerie oor die ligging daarvan ingelig. Na 'n paar rondtes is dit getref. Die Franse het hul kanon onmiddellik vernietig en daarsonder teruggeval. Die ander Franse het ook teruggeval. Teen 1130 uur het die drie infanteriekompanies weer kontak gemaak en is die aanvalle gestaak. Die totale ongevalle van die *King's African Rifles* was tot in daardie stadium een dood en vyf gewond.²⁴

Met ligdag op 22 September het twee troepe pantsermotors met die pad langs vorentoe beweeg. Twee padblokkades is verwyder. Na 'n kilometer was Mahitsy voor hulle sigbaar, maar ook talle hindernisse op die pad deur die rysvelde in die vallei tussen hulle en daardie dorp. Toe sersant Smith die voorste pantsermotor by die eerste van daardie

22. H. Moyse-Bartlett: *op. cit.*, p 588.

23. *Ibid.*

24. *Ibid.*, p 591

blokkades gehalt het, het 'n vyandelike kanon daarop losgetrek. Een bom het so naby geval dat die motor tydelik immobiel was en die bemanning moes terugval. Die posisie van die vyandelike kanon is egter vasgestel. D-kompanie het na vore gekom om die vyandelike posisies te gaan aanval en so ook die ander pantsermotors om dekvuur te verskaf. Intussen het die vyandelike kanonne onverpoosd geskiet, maar gelukkig oneffektief, want in twintig minute se tyd is slegs een Geallieerde troepedraer getref. Die Geallieerde artillerie het nou ook tot die geveg togetree en so ook twee Lysander-vliegtuie, wat van 'n lae hoogte af 'n aanval in skeervlug op die Franse geloods het. Die vyandelike artilliereposte was spoedig buite aksie. Intussen het A-kompanie al teen die heuwel regs van die pad langs beweeg en op die voorpunt daarvan 'n observasiepos gevestig vanwaar hulle 'n goeie uitsig oor Mahitsy en die rysvelde gehad het.²⁵ Luitenant-kolonel McNab het van daar af die finale beplanning vir die res van die geveg gedoen.

B en C infanteriekompanies is wyd links van die Franse regterflank omgestuur om die dorpie van ag-

ter aan te val. Hulle het om 1130 uur vorentoe beweeg. Die geveg op die front direk voor Mahitsy het intussen sporadies opgevlam. A-kompanie het die pad begin skoonmaak en sersant Smith se pantsermotor is na agter gevoer waar dit herstel is. Om 1630 uur het die omsingelende kompanies Mahitsy sonder veel weerstand van agter af bereik. C-kompanie het onmiddellik deur die dorp beweeg, deur die vyandelike posisie wat dadelik opgegee is en by A-kompanie voor die dorp aangesluit. Daarmee was die geveg verby. Die pad is skoongemaak en om 2200 uur is die opmars voortgesit. Dit het tot agt kilometer suid van Mahitsy gevorder, waar 'n groot krater in die pad die Geallieerdes vir die res van die nag gehalt het.²⁶

Die vyandelike mag by Mahitsy het bestaan uit drie kompanies van die Eerste Bataljon 'de Marche'. Hulle was toegerus met 'n verskeidenheid artilleriestukke van verskillende kalibers, wat mortiere, masjiengewere, twee 65mm kanonne, een 75mm

25. *Ibid.*

26. *Ibid.*

kanon, twee ou 80mm kanonne en een 37mm tenkanon, deur die Franse uit een van hulle tenks op die eiland geneem, ingesluit het. Daarvan is die meeste vernietig of gebuit, terwyl tien Franse, twaalf Senegalese en agtien Malgassers krygsgevangene geneem is. Aan Geallieerde kant is twee askari's dood en sestien gewond.²⁷

Tananarive

Die finale opmars na Tananarive is op 23 September voortgesit. Padblokkades het dit steeds vertraag. Om 0930 uur is die verdedigde stelling by Ambohidratrimo bereik, maar omvleuel. Na 'n kort skermutseling het die vyand teruggetrek. Hulle is ywerig agtervolg. Die bemanning van twee ou 80mm kanonne is oorrompel voor hulle tot die geveg kon toetree. Talle ander vyandelikes is krygsgevangene geneem. Onder hulle was die *Chef de District* wat die Geallieerdes meegedeel het dat 'n afvaardiging uit die hoofstad hulle graag tien kilometer buite die stad wou tewoordstaan. Om 1200 uur is Ivatolughawe beset en die tien kilometer afstandspaal bereik. Daar het brigadier Dimoline en brigadier Lush, generaal Platt se Politieke Raadgewer, die Franse afvaardiging ontmoet.

Die Franse het Tananarive 'n oop stad verklaar, maar geweier om die hele eiland oor te gee.

Brigadier Dimoline het daarop twee infanteriekompanies, elk vergesel deur 'n troep pantsermotors, deur die stad gestuur. Intussen is altesaam 68 offisiere, 230 Blanke ander range en 280 Nie-blankes krygsgevangene geneem. Die res van die Franse het na die suide teruggetrek.

'n Geallieerde kolonne is gevorm en het om 1630 uur met majoor Vos se pantsermotor vooraan die hoofstad binnegegaan. Weerskante van die strate was daar skares Malgassers wat die kolonne geesdrigtig toegejuig het, terwyl talle Blankes wat Britse vlae gewaai het, opgemerk is. Die artilleriebarakke in die stad is beset en daar is uitgesien na 'n paar dae se rus, want die aantog van 575 kilometer wat binne dertien dae afgelê is, het die manne uitgeput. Hulle was lang ure wakker en het hard gewerk om padblokkades te verwyder, om brûe te herstel en om ompaaie te bou. Daar was egter, soos in die volgende artikel beskryf word, geen rustyd nie, want Goewerneur-generaal Annet het steeds nie oorgegee nie en dit was belangrik dat Vichy-Franse weerstand op die eiland so spoedig moontlik beëindig moes word.

27. K.C. Gandar Dower: *op cit.*, p 44.

Die King's African Rifles masjeer deur Tananarive.

Die dag na die besetting van Tananarive het veldmarskalk Smuts uit Pretoria 'n telegram aan generaal Platt in Nairobi gestuur om hom geluk te wens met die briljante veldtog waartydens al die belangrike sentra, insluitende die hoofstad, beset is. Hy het bygevoeg dat die Suid-Afrikaners trots was op hulle deelname aan die veldtog, veral omdat die sukses daarvan 'n

potensiële gevaarpunt binne maklike bereik van die Unie verwyder en so tot die veiligheid van die Unie bygedra het. Die veldtog was egter nog glad nie verby nie en Suid-Afrikaners sou nog meer as 'n maand lank daaraan deelneem. Die res van die veldtog op land, sowel as lugondersteuning vir die hervatte veldtog as geheel, word in volgende artikels in hierdie reeks bespreek.